

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Fakulta pedagogická

Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Cizí slovní zásoba na 2. stupni ZŠ

Vypracovala: Bc. Pavlína Csuláková

Vedoucí práce: PhDr. Milena Nosková, Ph.D.

České Budějovice 2021

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 22. června 2021

.....
Bc. Pavlína Csuláková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své diplomové práce paní PhDr. Mileně Noskové, Ph.D., za cenné rady a připomínky, ochotu, vstřícnost a trpělivost. Velké poděkování patří i všem respondentům za jejich ochotu a čas, který mi věnovali při vyplňování dotazníku.

Anotace

Tématem diplomové práce je cizí slovní zásoba češtiny na druhém stupni základních škol. Diplomová práce se skládá ze dvou částí – teoretické a praktické. V teoretické části autorka věnovala pozornost pojmům slovo, slovní zásoba, obohacování slovní zásoby. Dále se autorka zabývala přejímáním slov z cizích jazyků, zaměřila se rovněž na pravopis slov cizího původu. Důležitou součástí práce jsou taktéž kapitoly o výslovnosti a skloňování přejatých výrazů. Praktickou část tvoří dotazník určený žákům druhého stupně základních škol. Na základě jeho analýzy a následného vyhodnocení bude zjištěn rozsah znalosti přejatých slov u respondentů, ale také to, zda žáci raději užívají česká slova nebo slova přejatá.

Klíčová slova: slovo, slovní zásoba, obohacování slovní zásoby, přejímání slov z cizích jazyků, slovo cizího původu

Annotation

The topic of the diploma thesis is a foreign vocabulary of Czech language at the second stage of primary schools. The diploma thesis consists of two parts – a theoretical and practical. In the theoretical part, the author paid attention to the terms word, vocabulary, vocabulary enrichment. Furthermore, the author dealt with the adoption of words from foreign languages, she also focused on the spelling of words with foreign origin. Chapters on the pronunciation and declension of loanwords are also an important part of the thesis. The practical part consists of a questionnaire designed for secondary school students. Based on its analysis and subsequent evaluation, the extent of the respondents' knowledge of the loanwords will be determined, but also whether the pupils prefer to use Czech words or loanwords.

Keywords: word, vocabulary, vocabulary enrichment, loanwords, word with foreign origin

Obsah

Úvod.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 Slovo jako jednotka slovní zásoby.....	9
2 Slovní zásoba	11
2.1 Zpracování slovní zásoby ve slovnících	12
2.2 Obohacování slovní zásoby.....	15
2.3 Zánik slov.....	17
3 Přejímání slov z cizích jazyků	18
4 Slova cizího původu.....	20
4.1 Přizpůsobení slovům domácím	20
4.2 Stáří přejetí.....	22
4.3 Prameny přejetí	22
4.4 Funkce cizích pojmenování.....	26
4.5 Internacionalismy	27
4.6 Kalky	30
4.7 Zánik cizích slov	31
4.8 Zvláštní případy přejímání slov	31
5 Adaptace přejatých slov	33
5.1 Výslovnost.....	33
5.2 Pravopis.....	36
5.3 Skloňování.....	38
6 Přejatá slova v lexikonu žáků 2. stupně základních škol.....	43
6.1 Zdroje přejímaných slov	43
PRAKTICKÁ ČÁST	45
7 Výzkum.....	45

7.1 Cíl a metody práce	45
7.2 Charakteristika výzkumného vzorku.....	47
7.3 Vlastní šetření.....	48
7.3.1. První cvičení.....	48
7.3.2 Druhé cvičení.....	49
7.3.3 Třetí cvičení.....	50
7.3.4 Čtvrté cvičení.....	52
7.3.6 Šesté cvičení	68
7.3.7 Sedmé cvičení.....	71
7.3.8 Osmé cvičení	74
7.3.9 Deváté cvičení	76
7.3.10 Desáté cvičení.....	80
Závěr	88
Seznam použité literatury	91
Seznam obrázků a tabulek	94
Seznam příloh	96

Úvod

Slovní zásoba tvoří základní složku každého jazyka. Právě pomocí slovní zásoby se nejzřetelněji realizuje poznávací a přetvářející aktivita člověka vůči přírodní a společenské skutečnosti (Hubáček et al., 1996, s. 57). Slovní zásoba se neustále rozrůstá a proměňuje. Každý jedinec disponuje různou šíří slovní zásoby v závislosti na několika faktorech.

Jazyk je obohacován slovy, jež pocházejí z jiných jazyků. Slovní zásobu tedy tvoří nejen slova domácí, ale také slova cizího původu. Některé výrazy natolik zdomácněly, že je používáme v každodenní mluvě, aniž bychom si uvědomovali, že nachází původ v jazyce jiném.

K přejímání slov dochází již velmi dlouhou dobu. Podíl cizích slov v českém jazyce se neustále zvyšuje, tudíž se cizí výrazy stávají nedílnou součástí našich životů. S cizími pojmy se setkáváme ve všech sférách každodenního života. To je hlavním důvodem, proč musíme mít o cizích slovech ponětí. Mnohdy se stává, že užíváme cizí slova, avšak nerozumíme jejich významu a neumíme je vhodně používat. Důvodem jejich užívání je pouhé úsilí o zatraktivnění promluvy, případně snaha působit inteligentněji.

I přes zmíněné skutečnosti se na základních školách neklade dostatečný důraz na vzdělávání se v dané sféře, proto se tato práce věnuje úrovni znalostí cizí slovní zásoby u žáků na druhém stupni základních škol.

Diplomová práce sestává ze dvou částí – teoretické a praktické. V teoretické části popíšeme slovo jako jednotku slovní zásoby, navážeme informacemi o slovní zásobě a jejím zpracování ve slovnících. Další úsek bude zaměřen na obohacování slovní zásoby. Věnovat se rovněž budeme i přejímání slov z cizích jazyků. Následovat bude kapitola, v níž podrobně rozebereme slova cizího původu dle jejich typických faktorů. Objeví se také zmínka o pojmech jako je kalk či internacionalismus, neboť se jedná o pojmy, které jsou jednoznačně spjaté s cizí slovní zásobou. V další sekci se podíváme na adaptaci přejatých slov po stránce výslovnostní, pravopisné i morfologické. Poslední kapitola bude pojednávat o přejatých slovech v lexikonu žáků druhého stupně základních škol. V teoretické části budeme vycházet zejména z citované odborné literatury.

Část praktická se zabývá vyhodnocováním materiálu získaného během výzkumného šetření, k čemuž jsme využili metodu kvantitativního výzkumu. Konkrétně

byl vybrán dotazník, který byl mezi respondenty rozšířen v elektronické podobě. Dotazník obdrželi žáci druhého stupně Masarykovy základní školy ve Kdyni. Cílem práce bylo ověřit jejich úroveň znalosti cizích slov, zejména nás zajímalo, zda slovům cizí slovní zásoby rozumí, zda je umí správně skloňovat a psát. V neposlední řadě jsme rovněž zjišťovali preferenci užívání slov přejatých či domácích.

Pro praktickou část byly stanoveny tři předpoklady. První z nich ověřuje, zda se žáci setkávají s cizí slovní zásobou nejvíce na internetu. Druhá hypotéza je, že orientovanější ve slovní zásobě budou žáci starší, to znamená žáci osmých a devátých tříd. Poslední předpoklad říká, že uživatelé cizích výrazů v běžné mluvě budou opět žáci osmých a devátých ročníků – tedy ti starší.

Tyto hypotézy se pokusíme objasnit na základě dat získaných z dotazníkového šetření.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Slovo jako jednotka slovní zásoby

„Základní jednotkou slovní zásoby je slovo. Souhrn slov každého jazyka tvoří jeho slovní zásobu.“ (Hauser, 1980, s. 9). Slova slouží k pojmenování předmětů, jevů, lidí a dějů. Zároveň pomocí slov sdělujeme myšlenky, pocity či postoje (Hauser, 1980, s. 9).

Lexémy můžeme dle Grepla et al. (2012) nahlížet z několika různých rovin:

a) Formálně-významová jednotka lexému

Slovo má stránku formální i významovou. Tyto stránky od sebe nelze oddělit. Ne vždy jde o symetrický vztah, výjimkou jsou synonyma, polysémická slova a homonyma. V případě synonym jednému významu odpovídá několik forem, v případě polysémních slov a homonym se jedna forma pojí s více významy.

b) Fonetická a fonologická utvářenost

Slova jsou tvořena fonémy a hlavní přízvuk klademe na první slabiku. V české slovní zásobě však existují rovněž slova nepřízvučná – například příklonky.

c) Grafická podoba slova

Slovo je tvořeno řadou grafémů (případně jediným grafémem) ohraničenou mezerami. Výjimkou je dubletnost psaní spřežek: *z jara/zjara*.

d) Významová stránka slova

Slova jsou nositeli lexikálního významu – umožňují pojmenovávat svět kolem nás (předměty, jevy, vztahy, mimojazykovou realitu), a významu gramatického, jehož prostřednictvím plní textovou funkci. Slova mohou taktéž nést význam pragmatický, vyjadřující různé postoje mluvčího k sdělované skutečnosti a tak dále.

e) Přemístitelnost a nahraditelnost slova

Slovo nemá ve větě stálé místo, může se v omezeném rozsahu pohybovat. Vždy však musí být dodrženo aktuální větné členění a rytmická výstavba textu.

Slovo může být nahrazeno jiným lexémem patřícím na určitém stupni zobecnění do stejné třídy, což svědčí o jeho samostatnosti.

f) Ustálenost slova

Lexém je charakteristický svou ustáleností a reprodukovatelností v konkrétním jazykovém společenství.

Ve stručnosti tedy můžeme slovo definovat jako ustálenou jednotku jazyka, která je tvořena řadou fonémů, ve větě je přemístitelná a nese lexikální nebo gramatický, případně pragmatický význam (Grepl et al., 2012, s. 67).

2 Slovní zásoba

Slovní zásoba neboli lexikon je souhrnné označení všech slov a ustálených slovních spojení daného jazyka. Jedná se o dynamický systém. Slovní zásoba se neustále vyvíjí, neboť slova do jazyka vstupují, žijí v něm, přičemž jejich význam i frekvence se během vývoje proměňují, proto nikdy nelze určit jejich přesný počet (Čechová, 2011, s. 81).

Přibližnou představu o slovní zásobě podávají výkladové slovníky. Nejrozsáhlejší slovník – Příruční slovník jazyka českého je tvořen 250 000 slovy, avšak ani on nezachycuje lexikální bohatství české slovní zásoby v úplnosti, jelikož národní slovní zásoba je mnohem větší (Grepl et al., 2012, s. 92).

Vedle národní slovní zásoby existuje rovněž slovní zásoba jednotlivce, kterou označujeme jako individuální slovní zásobu. Slovní zásoba jednotlivce je samozřejmě mnohem menší. Její velikost závisí především na věku, vzdělání či společenském postavení jedince. Individuální slovní zásobu dělíme na aktivní a pasivní. Aktivní individuální slovník, tedy slova, která jedinec ve svých mluvených i písemných projevech používá, je tvořen zhruba 5 000 – 10 000 slovy. Naopak pasivní slovní zásoba obsahuje slova, která jedinec zná, avšak sám je aktivně ve všední mluvě nepoužívá (Čechová, 2011, s. 81). Grepl et al. (2012) poté doplňuje, že pasivní slovník středoškolsky vzdělaného jedince skýtá přibližně 40 000 slov.

Centrem slovní zásoby je takzvané jádro. Slova jádra jsou historickým základem slovní zásoby. Patří k vývojově nejstarším a nejstabilnějším jednotkám v celém slovníku. Většinou se jedná o nemotivovaná slova, jež se stávají základem pro vytváření nových slov pomocí odvozování a skládání. Zpravidla to bývají pojmenování neutrální, tedy výrazy bez citové či jiné příznakovosti. Jádro je tvořeno slovy, která pojmenovávají nejdůležitější skutečnosti běžného života. Tato slova (např. *voda, dřevo, pes, město*) jsou pro komunikaci nepostradatelná (Hauser, 1980, s. 14–15).

Do jádra zahrnujeme:

- prajazyková slova, jež jsou doložená i v jiných indoevropských jazycích – *matka, bratr, moře, víno, sůl* apod.,
- praslovanská (západoslovanská) slova – *pole, řeka, muž, ryba, mír* apod.,
- pračeská slova – *hebký, obloha, trpaslík, stín* apod.,

- slova přejatá z jiných jazyků ve staré době a slova zdomácnělá – *tabule, škola, kostel, papír* apod.,
- slova přejatá později a později vzniklá slova – *vzduch, republika, automobil, noviny* apod. (Hauser, 1980, s. 14).

Protipól jádra poté představují málo frekventované lexikální jednotky stojící na periferii (Grepl et al., 2012, s. 93).

2.1 Zpracování slovní zásoby ve slovnících

Jak již bylo uvedeno výše, o zachycení a popsání co nejširšího repertoáru existujících lexikálních jednotek se snaží slovníky. Tvorbou slovníků se zabývá lexikografie (Grepl et al., 2012, s. 104).

Slovníky dělíme dle Černého (1998) podle několika různých hledisek:

1. Dle rozsahu:

- slovník velký,
- slovník střední,
- slovník malý.

2. Dle druhu slovní zásoby:

- thesaury

Thesaury shrnují veškerou slovní zásobu daného jazyka. Tento druh slovníku je možné vytvořit pouze u mrtvých jazyků.

- *Thesaurus jazyka latinského*

- historické slovníky

Jedná se o slovníky, které obsahují slovní zásobu určitého minulého období.

- *Staročeský slovník*

- synchronní slovníky

V synchronních slovnících nacházíme současnou slovní zásobu jazyka.

- *Příruční slovník jazyka českého*
- *Slovník spisovného jazyka českého*
- *Slovník spisovné češtiny*

- dialektologické slovníky

- *Dialektologický slovník moravský*

- frazeologické slovníky

Tyto slovníky obsahují frazémy, tedy ustálené slovní spojení s přeneseným významem.

- *Slovník české frazeologie a idiomatiky*
- *Slovník českých synonym a frazémů*
- *Lidová rčení*

- slovníky cizích slov

- *Slovník cizích slov*
- *Akademický slovník cizích slov*

- synonymické slovníky

- *Slovník synonym a frazeologismů*
- *Slovník českých synonym a frazémů*

3. Dle speciálního účelu:

- normativní

- pravopisné

- *Pravidla českého pravopisu*

- ortoepické

Ortoepické slovníky kodifikují spisovnou výslovnost.

- *Výslovnost spisovné češtiny 1* (zaměřený na slova domácího původu)
- *Výslovnost spisovné češtiny 2* (obsahuje slova cizího původu)

- etymologické

Etymologické slovníky se věnují původu slov a vývoji lexikálních jednotek.

- *Etymologický slovník jazyka českého*

- toponomastické

Toponomastické slovníky uvádí původ místních jmen, jež jsou ve slovnících uvedené.

- *Místní jména v Čechách*

- antroponomastické

Antroponomastické slovníky shrnují vlastní jména osobní.

- *Jak se bude jmenovat*

- frekvenční

Frekvenční slovníky podávají informace o frekvenci (častosti) uvedených slov. Tyto slovníky jsou sestavovány na základě statistických metod.

- *Frekvenční slovník češtiny*
- *Frekvenční slovník mluvené češtiny*

- retrogradní

V retrogradních neboli takzvaných zpětných slovnících je slovní zásoba uspořádána dle abecedy, ne však klasicky, jak je to běžné, nýbrž od konce slova. Retrogradní slovníky tak umožňují najít všechny výrazy s touž příponou. Těchto slovníků využíváme zejména při studiu slootvorby.

- *Retrogradní slovník*

2.2 Obohacování slovní zásoby

Jak již bylo uvedeno, slovní zásoba je proměnlivá, neustále se vyvíjí. Její vývoj je ovlivňován několika činiteli – a sice mimojazykovými, psychickými a jazykovými. Mimojazykoví činitelé souvisí s historickými změnami ve společnosti a v přírodě, důsledkem čehož se z jazyka vytrácejí pojmenování jevů zanikajících a zároveň dochází k vytváření slov, jež označují nově vzniklé skutečnosti. Psychickými činiteli rozumíme fakt, že rozvoj lidského poznání a myšlení vede k obohacování slovní zásoby a variabilita citového života si vyžaduje vznik nových neobvyklých pojmenování, jež by nahradily výrazy příliš „zevšednělé“. Jazykové hledisko hovoří o vývoji slov po formální i sémantické stránce v závislosti na jejich postavení v proměňujícím se jazykovém systému. Většinou se působení všech těchto činitelů (a řady jiných) prolíná (Grepl et al., 2012, s. 96).

Slovní zásoba se může proměňovat několika způsoby:

- tvořením nových slov,
- významovými změnami již existujících slov,
- vznikem ustálených slovních spojení,
- přejímáním slov z cizích jazyků nebo jiných vrstev národního jazyka,
- zánikem slov (Grepl et al., 2012, s. 97).

1. Tvoření nových slov

K tvoření nových slov může dle Černého (1998) docházet třemi slovotvornými způsoby: odvozováním (derivací), skládáním (kompozicí) nebo zkracováním (abreviací).

a) Odvozování slov se děje připojováním afixů (prefixů, sufixů). V nižší míře se vyskytuje odvozování pomocí interfixů, takzvaných vkladných morfů (Černý, 1998, s. 27–28).

b) Druhým slovotvorným postupem je kompozice nových slov. Jedná se o proces tvoření nových pojmenování prostřednictvím spojování několika slov (minimálně dvou). Tato slova mohou být spojena souřadně či podřadně. Souřadné spojení se nazývá koordinace. Takto spojené členy jsou rovnocenné (*Československo*). Spojení

podřadné označujeme jako subordinaci. V tomto případě je mezi spojenými větnými členy vztah závislosti (*pětikoruna*) (Černý, 1998, s. 29).

- c) Posledním slovotvorným postupem je abreviace čili zkracování. Ke zkracování dlouhých a často užívaných slov nebo víceslovných pojmenování dochází zejména kvůli ekonomičnosti. Zkracují se především názvy států (*ČR*) a institucí (*KB*). V hovorové češtině dále nacházíme zkratky antroponym (*Jindra, Franta*). S abreviací se rovněž setkáváme ve studentském slangu (*matika*) (Černý, 1998, s. 31).

2. Významové změny slov

Slova mají postupem času tendenci se po sémantické rovině proměňovat a v důsledku toho nabývají stále nových významů. Stávají se polysémními. K základním způsobům sémantického tvoření patří metafora a metonymie – přenášení významů na základě vnější podobnosti či vnitřních souvislostí. Za zvláštní případy metaforického nebo metonymického tvoření můžeme považovat i zužování (specifikaci) významu, rozšiřování (generalizaci) významu, významovou abstraktizaci a konkretizaci (Grepl et al., 2012, s. 97).

Specifikací významu různých pojmenování nádob vznikly například některé názvy pro slovo *květináč* – *hrnek, koflík, pucláček* atd. (Grepl et al., 2012, s. 97).

Na slově *limonáda* si můžeme vysvětlit princip generalizace významu. Původně tento pojem označoval pouze nápoj z citrónů, nyní je to však označení pro sycený nealkoholický nápoj s jakoukoliv ovocnou i jinou příchutí (Grepl et al., 2012, s. 97).

Abstraktizací nabývá konkrétní jméno abstraktního významu, například *jádro* – *jádro problému*. Opačný proces, při kterém se abstraktum stalo konkrétním slovem, nazýváme konkretizace (*lidská hloupost* – *kupovat hlouposti*) (Grepl et al., 2012, s. 97).

K přeneseným pojmenováním dále řadíme i eufemismy, tj. zjemnění (*zesnout* místo *umřít*) a dysfemismy, tj. zhrubění (*zdechnout* místo *umřít*) (Grepl et al., 2012, s. 97).

3. Vznik ustálených slovních spojení

Tento způsob obohacování slovní zásoby se děje na podobném principu jakožto kompozice slov. Zpravidla jsou výsledkem nedělitelné pojmy, které odpovídají jednoslovným názvům. Tyto výrazy se vzhledem k jejich popisnosti, sémantické bohatosti, jasnosti a přesnosti nejčastěji uplatňují v odborném a publicistickém stylu. Často se jedná o termíny z oblasti biologie nebo techniky (Čechová, 2011, s. 82).

4. Přejímání z cizích jazyků a jiných vrstev jazyka

Přejímat slova však nemusíme pouze z cizích jazyků, nýbrž také v rámci jednoho jazyka mezi jeho jednotlivými vrstvami a útvary. Do vrstvy spisovného jazyka často pronikají původně slangové výrazy, výrazy nářeční a obecné. Vzácně dochází také k ožívování starých výrazů, jež byly přejaty ve starší době vývoje jazyka (Hauser, 1980, s. 19)

2.3 Zánik slov

V průběhu vývoje jazyka dochází nejen k obohacování jeho slovní zásoby, v potaz musíme brát i fakt, že některá slova ze slovní zásoby mizí. Dochází k tomu vlivem vytrácení označovaných skutečností. Objevují-li se tato slova v současném jazykovém projevu, označujeme je jako historismy, tedy pojmenování zaniklých skutečností: například *platněř* – *řemeslník vyrábějící pláty brnění*, *koltra* – *ozdobná pokrývka na lože* (Grepl et al., 2012, s. 102).

Mizení slov ze slovní zásoby však nemusí být vždy způsobeno úplným zánikem reálie. „*Někdy je pouze vyústěním „konkurenčního boje“ mezi více výrazy nesoucími tentýž význam.*“ (Grepl et al., 2012, s. 102). Slovo zastarávající neboli archaismus je postupně vytlačováno stejnoznačným novějším pojmenováním: *dějepis* – *dějeprava* (Grepl et al., 2012, s. 102).

3 Přejímání slov z cizích jazyků

Jedním ze způsobů obohacování zásoby, kterým se zabývá i praktická část této diplomové práce, je přejímání slov z cizích jazyků. V dnešní době je to velmi často se vyskytující proces, neboť cizojazyčná slova (v současnosti zejména anglicismy) pronikají čím dál tím více do českého lexika.

Přejímání obecně je možné v důsledku kontaktu jednotlivých jazyků a jejich vzájemné ekonomické, politické i kulturní situace, ale také je důsledkem poznávání cizích skutečností a potřeby pojmenovat je. Přejatými slovy bývají nejčastěji substantiva. S cizojazyčnými slovy se setkáváme především ve sféře výrobní, technické, obchodní, sportovní nebo v oblasti hudební terminologie (Čermák, Filipec, 1985, s. 120).

Slova z cizích jazyků dle Čechové (2011) pronikala do češtiny již od nejstarších dob spolu s nejrůznějšími druhy dosud neznámého zboží (*datle, pomeranče, zázvor, hedvábí* apod.), které sem přiváželi zahraniční kupci. Cizí misionáři a mniši dále přinášeli náboženskou a církevní terminologii (*církev, mše, kříž, oltář*). Díky našim cestovatelům se do české slovní zásoby dostávají pojmenování spjatá s poznatky z cizokrajných přírod, dobrodružných cest a cizího života (*jasmín, jantar, tundra, fjord, sultán* atd.). Mnohá z těchto slov dnes běžní uživatelé již nepovažují za výrazy cizího původu. Jsou to zejména slova latinského původu z oblasti náboženství, kultury a vzdělání.

Od 12. století přicházely do české slovní zásoby především germanismy vlivem německé kolonizace. Byla to slova spjatá s feudalismem, řemesly a obchodem, případně se jednalo obraty z běžného mluveného jazyka. Skrze německé prostředí k nám pronikaly výrazy z francouzštiny – oblast kultury, módy a stravování, italštiny – oblast hudby, stravování, bankovníctví a španělštiny – vojenská terminologie (Čechová, 2011, s. 84).

O přílivu cizosti můžeme hovořit rovněž v souvislosti se vznikem Karlovy univerzity, kdy do Čech přicházelo mnoho zahraničních učenců. V období po bitvě na Bílé hoře zesílil nejvíce příliv germanismů i přes odpor vzdělavců. Souvislost s poněmčováním spatřujeme v tom, že na našem území byla němčina úředním jazykem až do vzniku samostatného československého státu. Cizí reálie do naší země přinášeli ale i samotní Češi, kteří cestovali do ciziny kvůli obchodu, vojenským výpravám nebo za studiem (Šmilauer, 1978, s. 125–126).

V období Národního obrození se však vliv dosud živelného pronikání cizích slov oslabil. Obrozenci se snažili germanismy vymýtit, a tak probíhaly snahy o jejich doslovné překlady. Vytvářeli kalky neboli doslovné překlady (*jazykozpyt, zeměpis* apod.). Obrozenci dále záměrně přejímali výrazy ze slovanských jazyků, hlavně z ruštiny a z polštiny či ze slovenštiny (Čechová, 2011, s. 84).

V novější době se ve zvýšené míře začala přejímat slova zejména v oblasti odborné a politické. Na prvním místě se dnes přejímají slova mezinárodní, takzvané internacionalismy, jež jsou nejčastěji vytvářena ze základů řeckých a latinských slov. Tyto reálie jsou typické především pro oblast vědy, techniky nebo kultury. Jsou to slova jako: *automobil, telefon, televize, mikroskop, profesor, akademie* nebo přídavná jména: *generální, speciální, katolický*. Již od 19. století byl zaznamenán také vliv angličtiny, který je bezpochyby nejsilnější. Tento vliv pokračuje dodnes. Anglicismy nacházíme ve všech odvětvích, od sportu přes hudbu, počítačovou techniku, až po výrazy publicistické a politické (Čechová, 2011, s. 84).

Prostřednictvím evropských jazyků se do češtiny dostala i slova ze vzdálených exotických jazyků (z řeči karibských indiánů, tamilštiny, arabštiny, severní čínštiny, bengálštiny, řeči australských domorodců a z eskymáčtiny). Důvodem jsou daleké výpravy českých cestovatelů do zahraničí a výskyt cizokrajných plodin na našem trhu, což bylo uvedeno výše (Šmilauer, 1972, s. 126).

Cizí vlivy se šířily i skrze literaturu, tedy písemnou formou. Dokladem toho jsou náboženské texty i klasická literatura, případně spisy z oblastí lékařství, botaniky, historie a zeměpisu. V 19. století stěžejní místo zaujímal rovněž denní tisk. Dále také docházelo k expanzi cizojazyčné literatury – německé, ruské, anglické, francouzské (Šmilauer, 1972, s. 126).

Je zřejmé, že cizí jazyky obohacují slovní zásobu češtiny již odnepaměti. Zaznamenán byl však i opačný proces, kdy čeština poskytuje svá slova jiným jazykům, a to nejen slovenštině, polštině a ruštině, ale také němčině. „*Do němčiny byla z češtiny převzata slova čížek, pečeť, bouda, smetana, skopec.*“ (Hauser, 1980, s. 167). Ruština v období středověku přejala slova *duchovenstvo, obyvatel, právo, nábožný* a karetní výrazy *červy, bubny, žaludy, král, chlap*; v nové době poté některé termíny z gymnastiky (*vis, sed*). Do mnoha jazyků pronikl i původně literární neologismus Karla Čapka *robot*, který se stal internacionalismem čili slovem mezinárodním (Hauser, 1980, s. 167).

4 Slova cizího původu

Největší část slovní zásoby českého jazyka tvoří pochopitelně slova domácího původu. Kromě nich jsou zde však rovněž zastoupena slova původu cizího.

Přemysl Hauser (1980) tvrdí, že vrstva cizích slov není jednotná a vnitřně se rozčleňuje dle těchto čtyř faktorů:

1. přizpůsobení slovům domácím,
2. stáří přejetí,
3. jazyků, ze kterých bylo slovo přejato (tedy prameny přejetí),
4. funkce.

Buchtelová s Romportlem (1978) dále dělí přejatá slova dle rozšířenosti ve slovní zásobě českého jazyka. Autoři o některých cizích výrazech tvrdí, že patří k základní slovní zásobě, neboť jsou to běžně užívané lexémy (*stát, demokracie, republika*). Přejatá slova však mnohem častěji řadíme do jednotlivých jazykových vrstev. Jedná se o slova knižní, básnická, vědecká, technická, hovorová či publicistická. Ve vrstvě nespisovného českého jazyka máme pak na mysli slova obecná, nářeční, slangová, profesionální.

4.1 Přizpůsobení slovům domácím

Cizí lexikální prvky se rozvrství na ose, která má dva krajní póly. Jeden krajní bod je tvořen zdomácnělými slovy, která jsou zcela přizpůsobená po stránce formální i mluvnické. Proces přizpůsobování u nich plynul tak rychle, že si lidé cizost jejich původu již neuvědomují. Tato slova často tvoří centrum slovní zásoby. Jedná se o lexémy jako *škola, kalendář, cihla, banka* a podobně (Hauser, 1980, s. 51–52).

Na druhém konci osy se vyskytují slova nepřizpůsobená, která jsou veřejností stále považována za cizí. Do této skupiny spadají cizí reálie a slova citátová. „*Cizí reálie udržují svůj výlučný ráz pro těsné sepětí s nezvyklou skutečností. Užívá se jich vždy ve vztahu k cizímu prostředí.*“ (Hauser, 1980, s. 52). Mezi nejvíce frekventovaná slova patří pojmenování:

- cizích měn (*rubl, forint, šilink, marka* aj.),
- oděvů a jeho částí (*kimono, poncho, sombrero* aj.),
- jídel a nápojů (*maté, čevabčiči, šašlik, whisky* aj.),
- zbraní (*bumerang, mačeta* aj.),
- titulů a postavení (*sir, lord, madam, emír, samuraj* aj.),
- zvyklostí (*ramadán, rodeo* aj.),
- lodí (*katamaran, gondola* aj.),
- příbytků (*bungalov, iglú, típí* aj.),
- větrů (*monsun, tornádo, blizzard, fén* aj.),
- zeměpisných jevů (*tundra, tajga, savana, buš, džungle* aj.) (Hauser, 1980, s. 52).

Pokud se cizí věci díky častému používání v domácím prostředí rozšíří, pozbývají jejich názvy příznaku cizosti, respektive výlučné cizosti (*kakao, špagety, koňak, džem*). Někdy se cizí pojmenování přenesou do domácího prostředí pro pojmenování podobných jevů (*kaňon*) (Hauser, 1980, s. 53).

Z mluvnického hlediska zůstávají nepřizpůsobenými pouze nesklonná slova (*žervé, šodó, lady*). Většina cizích slov se však přizpůsobuje slovům domácím a zařazuje se do české skloňovací soustavy (Hauser, 1980, s. 53).

Ve skupině cizích reálií tvoří specifickou skupinu vlastní jména zeměpisná a osobní. Některá vlastní jména zeměpisná se počešťují (*Paříž, Londýn, Kolín* aj.), naproti tomu vlastní jména osobní si zachovávají svou původní podobu (Hauser, 1980, s. 53).

Druhou skupinu slov nepřizpůsobených tvoří již zmíněná slova citátová neboli slova příznaková. Jde o cizí lexikální prvky, které mají svou původní podobu. Řadíme sem zejména:

- právní termíny (*de iure, ex offo, corpus delicti, de facto* aj.),
- výrazy charakterizační (*wehrmacht, Luftwaffe, gestapo, yankee* aj.),
- obraty konverzační a ustálené formule (*pardon, faux pas* aj.)
- jiné výrazy (*happy end, hobby, show* aj.) (Hauser, 1980, s. 53–54).

Citátová slova bývají považována za výraz intelektualizace a exkluzivity projevu (Hauser, 1980, s. 54).

Citátová slova nemůžeme zaměňovat se skutečnými citáty, což je označení pro celé věty v cizím jazyce. Jedná se o různá přísloví a rčení (např. *Carpe diem.* = *Využij dne.*, *Per aspera ad astra.* = *Přes překážky ke hvězdám.*). Do této skupiny spadají taktéž výroky slavných postav (*Alea iacta est.* = *Kostky jsou vrženy.*) (Hauser, 1980, s. 54).

Uprostřed, mezi oběma krajními póly (slovy zcela přizpůsobenými a nepřizpůsobenými), se nachází slova, která patří k běžně užívaným lexikálním prostředkům, avšak stále si ponechávají určitý rys cizosti po grafické i zvukové stránce. V lexémech se často objevují hlásky, jež se v neutrálních českých slovech nevyskytují: *g* (*guma, generál, gymnázium*), *f* (*fyzika, nafta, asphalt*), *x* (*praxe, box, existence*). U mnoha slov této skupiny není cizost na první pohled patrná. Dochází k ní až při zkoumání původu slova (*motor, republika, panel, kanál, ropa*) (Hauser, 1980, s. 52).

4.2 Stáří přejetí

Na zdomácnění lexémů působí rovněž stáří přejetí. Čím delší dobu je slovo v jazyce a čím více se rozšiřuje a používá, tím více se přibližuje k úplnému zdomácnění. Slova jako *tabule, křída, škola, sobota* či *kostel* byla přejata před mnoha staletími. Během této doby plně zdomácněla, proto si nikdo v dnešní době neuvědomuje jejich cizí původ. Oproti tomu nově přejatá slova se plně přizpůsobit nestihla, tudíž jsou stále považována za cizí (*angína, injekce, transfúze*) (Svobodová, 2007, s. 9).

„*Vrstva nejnovějších slov se přejímá s novými skutečnostmi nebo s celými obory zájmovými a vědeckými (make-up, džíny, rifle, kombajn, laser, dispečer).*“ (Hauser, 1980, s. 54).

4.3 Prameny přejetí

K přejímání jazykových jednotek z jednoho jazyka do druhého dochází v důsledku vzájemného kontaktu národů či etnik. Při sledování procesu přejímání slov z cizích jazyků můžeme stanovit pramen přejetí v určité době. Dále lze rovněž zjistit jednotlivá slova a celé okruhy, jež byly v tomto období přejaty. Při procesu sledování

současné slovní zásoby se zkoumá podíl jednotlivých jazyků na obohacování domácí slovní zásoby (Hauser, 1980, s. 54).

Přejatá slova můžeme rozčlenit dle jejich původu:

- výrazy převzaté z ostatních jazyků,
- jednotky mezinárodní čili internacionalismy (Filipec, Čermák, 1985, s. 123).

Následuje seznam cizích jazyků, jejichž součástí jsou příklady přejatých slov, která obohatila českou slovní zásobu.

Latina

Latinismy, především knižní a církevní či široce kulturní výrazy, k nám pronikaly do 19. století pod vlivem jiných evropských jazyků, jako je například angličtina, němčina nebo francouzština. V odborných odvětvích (např. v medicíně nebo farmacii) se vyskytují latinské termíny řeckého původu. Mezi slova pocházející z řečtiny řadíme například tato: *alibi, civilizace, cyklus, doktor, kapsa, koruna, park, puls, student, škola, univerzita atd.* (Svobodová, 2007, s. 15–16).

Řečtina

Z řečtiny k nám pronikly zejména výrazy knižní nebo slova z církevních, literárních a vědních oblastí. Nejvíce jich bylo přejato především v době humanismu, Mezi grécismy řadíme slova jako *atlet, biologie, energie, typ, tyran, varhany, demokracie, hyperbola, pedagogika* aj. (Svobodová, 2007, s. 16).

Němčina

Z evropských jazyků přejala čeština nejvíce lexémů ze sousedního jazyka – němčiny. Germanismy tvořily nejpočetnější skupinu přejímek po roce 1945, pozdější přejímky byly ojedinělé. Mezi přejímky patří slova spisovná (*nudle, cihla, děkovat, knedlík, brýle, flétna, šunka, cihla* aj.) i nespisovná (*štamgast, pucovat, majznout, štamprle, šuple* aj.) (Svobodová, 2007, s. 16).

Angličtina

Anglicismy byly přejímány především v průběhu minulého století, nejvíce v letech dvacátých a třicátých. Od poloviny 80. let 20. století, zejména pak od počátku 90. let, přišla druhá vlna přejímání z anglického jazyka, která přetrvává dodnes. Tato vlna je důsledkem vlivu angličtiny jako světového, odborného či prestižního jazyka. Anglicismy pochází hlavně z oblasti sportu (*sport, hokej, trénink, out, play off, smec*), výpočetní techniky (*internet, komputer, server, skener*), moderní hudby (*pop music*), masmédií (*talkshow, prime time*) (Svobodová, 2007, s. 16).

Francouzština

Přejímky z francouzštiny si často zachovávají původní pravopis. Přestože se mnohdy jedná o starší přejímky, jež v češtině užíváme dlouho, zůstávají některá slova neskloňná (*blond, faux pas, au-pair* apod.). Výslovnostně se francouzské výrazy přizpůsobují českému jazyku pouze v nezbytně nutné míře (Svobodová, 2007, s. 16).

Původně francouzská slova nacházíme v oblastech umění (*rokoko*), gastronomie (*delikatesa, paštika, žampion, želatina, omeleta*), módy (*blůza, flanel, vesta, baret*) (Svobodová, 2007, s. 16).

Italština

Slova italského původu nacházíme především v hudební terminologii (*klarinet, libreto, piano, viola, árie, sólista* aj.) a gastronomii (*pizza, cappuccino, salám, sardinka* aj.). Z italštiny pochází i slova z jiných oblastí (*banka, kompas, kasino, karneval, patálie*). Zejména novější přejímky si zachovávají původní pravopis (Svobodová, 2007, s. 17).

Španělština

Přejatých slov ze španělštiny není mnoho. Příkladem jsou slova jako *armáda, barák, kanibal, laso, eldorado, kaňon, kokos, rodeo, tango* (Svobodová, 2007, s. 17).

Ruština

Ze slovanských jazyků má čeština nejvíce výpůjček právě z ruštiny. Velké množství výrazů k nám pronikalo v době obrození, ve 20. letech 20. století a mezi lety 1945–1989. Příkladem rusismů jsou slova *borec*, *kormidlo*, *paluba*, *lyže*, *maják*, *náčrt*, *svět*, *vesmír*, *vzduch*, *úroveň*, *prověrka*, *samizdat* (Svobodová, 2007, s. 17).

Polština

V české slovní zásobě se vyskytuje pouze malé množství přejatých slov z polštiny. Jejich nejvýznamnější příliv jsme zaznamenali v době obrození. Jmenovat můžeme například slova *ohon*, *ochota*, *okres*, *svišť*, *vzor*, *závoj*, *kořalka*, *mazurka* (Svobodová, 2007, s. 17).

Slovenština

Ze sousedního Slovenska se k nám rovněž moc slov nedostalo. Výpůjčky pocházejí zejména z let 1968–1993. Mezi slovakismy řadíme například slova *zástava*, *znoj*, *zbojník*, *škára*, *výdobytek*, *namyšlený*, *nárokovat*, *rozlučka* (Svobodová, 2007, s. 17).

Maďarština

V české slovní zásobě lze ojediněle najít i slova přejatá z maďarštiny. Ugrismy pochází z období habsburské monarchie. Většinou byly tyto výrazy zprostředkované němčinou či slovenštinou. Za zmínku stojí slova *čižma*, *kočí*, *palačinka* (Svobodová, 2007, s. 17).

Srbochorvatština

Z jihoslovanského jazyka se do naší slovní zásoby dostala například slova *junák*, *lastura*, *snacha* (Svobodová, 2007, s. 17).

Zvláštní skupinou jsou dle Svobodové (2007) takzvané exotismy. Hovoříme o výrazech, které byly převzaty z jazyků asijských, afrických a amerických. Patří sem tyto jazyky: arabština (*alchymista*, *talisman*, *trafika*, *algebra*, *alkohol*, *káva*, *admirál*, *harém*), hebrejšтина (*amen*, *sobota*, *rabín*, *rámus*), turečtina (*tasemnice*, *jogurt*, *klobouk*), perština

(*bazar, kabát, sandál*), indické jazyky (*džungle, karafiát, pyžama*), čínština (*čaj, sója*), japonština (*karate, karaoke, tamagoči*), korejština (*taekwondo*), malajština (*orangutan*), indiánské jazyky (*kánoe, totem, skalp, tabák, čokoláda, kakao, jaguár, kaučuk*), eskymáčetina (*iglú, kajak*).

4.4 Funkce cizích pojmenování

Cizí pojmenování jsou svědky vzájemných jazykových styků, které probíhají již od dávných dob až do současnosti. Vyskytují se ve všech kulturních jazycích, což usnadňuje dorozumívání. Tato pojmenování jsou považována za nepostradatelná, nelze se bez nich obejít. Cizí názvy navíc nejsou zatíženy vedlejšími významy ani citovými či stylistickými příznaky, a proto jsou často užívány v odborném názvosloví (Hauser, 1980, s. 57).

Cizí lexémy můžeme rozdělit dle toho, zda mají domácí ekvivalent či nikoli. Používání slov, k nimž domácí ekvivalent neexistuje, je nezbytné. V případě častého užívání slova zdomácnují. Jmenovat můžeme například následující lexémy: *automobil, elektřina, sport*. Cizími slovy zůstávají v případě, že označují cizí reálie (*minaret, mešita*). Slova, která zdomácněla nebo se alespoň částečně přizpůsobila, označujeme jako slova přejatá. Tato cizí pojmenování mají domácí ekvivalent stejného významu i užití, hovoříme o synonymech: *mluvnice – gramatika, hvězdář – astronom, opis – parafráze*. Odlišnosti můžeme nacházet ve slohových příznacích (*rozhlas – běžný a neutrální, rádio – výraz hovorový*) (Hauser, 1980, s. 57).

Cizí výrazy mnohdy používáme za účelem vyjádření sociální nadřazenosti, větší atraktivity projevu, případným cílem může být i pouhé zkrášlení vlastního jazykového vyjádření. Cizí pojmenování jsou rovněž vhodnou náhražkou, potřebujeme-li nahradit domácí slovo, které je ve společnosti tabuizované (Erban, 1937, Proč užíváme cizích slov, Naše řeč [online], ročník 21, číslo 2–3, s. 54–58, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3149>).

Jednou z mnoha výhod přejatých cizích slov je také to, že prostřednictvím nich můžeme svá tvrzení zjemňovat. Jinými slovy – cizí slova plní funkci eufemismu. Vyhneme se tak nepříjemným pocitům a pocitu trapnosti. Příkladem jsou následující

spojení: *tlustá žena – korpulentní dáma, debilní – slabomyslný, mystifikovat – podvést, obelhat* (Hlavsa, 2010, s. 95).

4.5 Internacionalismy

Zvláštní vrstvu mezi cizími slovy tvoří internacionalismy neboli slova mezinárodní, která se vyskytují paralelně ve více jazycích. Přispívají tak ke zjednodušení komunikace mezi více národy. Internacionalismy se mnohdy objevují v odborné terminologii. Důvodem používání mezinárodních slov může být častokrát to, že pro některé lexémy nemáme české náhrady (*politika, republika, penicilín, integrál, laser* aj.) (Šmilauer, 1972, s. 136).

Za internacionalismy považujeme slova nebo výrazy, jež byly přejaty do několika jazyků, ve kterých mají stejný či podobný význam a v nichž se zadaptovaly jak po stránce gramatické, tak i výslovnostní. Černý (1998) tvrdí, že jedním z důležitých zdrojů pro češtinu a ostatní evropské jazyky byly dva klasické jazyky, a sice klasická řečtina a latina, na jejichž základě vznikaly internacionalismy v dobách minulých, ale v případě potřeby vznikají dodnes. Při přejímání a tvoření mezinárodních slov se uplatňovala jednak plnovýznamová slova a jednak celá řada prefixů a sufixů. Za řecké prefixy můžeme jmenovat například předpony *a(n)-* (*anonym, analfabet, anestezie*), *anti-* (*antibiotika, antikrist*), *dys-* (*dyslálie, dyslexie*), *eu-* (*eufemismus, euforie, eutanázie*) a podobně. Mezi předpony latinského původu se řadí například prefixy *ab-* (*abstinent, abnormální*), *centi-* (*centilitr, centimetr*), *infra-* (*infrastruktura*), *ultra-* (*ultrafialový*).

Z latiny pochází většina slovní zásoby románských jazyků, nicméně latina hodně ovlivnila také angličtinu, jejíž slovník je tvořen přibližně polovinou původně latinských slov. Řada výrazů poté prostřednictvím některého z těchto jazyků pronikla i do češtiny (Černý, 1998, s. 156).

Jak již bylo zmíněno výše, vedle prefixů přispělo k vytvoření internacionalismů mnoho řeckých i latinských plnovýznamových slov. Mezi řecké výrazy řadíme například slova *mikros* (*mikroskop*), *phoné* (*telefon, fonetika*), *theos* (*teologie, teokracie, ateista*), *autos* (*automobil, autosalon, automat*). Mezi výrazy latinské patří slova *aqua* (*akvadukt*,

akvárium), *color* (*kolorit*), *forma* (*reforma, uniforma*), *mobilis* (*mobilní telefon, mobilita, automobil*) (Černý, 1998, s. 157–158).

Některé internacionalismy lze jednoduše nahrazovat domácími ekvivalenty, některé naopak ne. Například slovo *gramatika* můžeme nahradit českým protějškem *mluvnice*, avšak slova jako *mononukleóza*, *pedagogika*, *mililitr*, *dinosaurius* by bylo velice obtížné nahradit českým výrazem (Černý, 1998, s. 158).

Černý (1998) dále píše, že pokud existuje k mezinárodnímu slovu domácí ekvivalent, záleží na každém jedinci, pro jaký výraz se rozhodne. Často se jedná o prostou náhodu, jedinec ale rovněž může volit variantu dle aktuálního módního trendu. U dvojice *termometr – teploměr* dáváme přednost druhému výrazu, tedy domácímu protějšku. Avšak u pojmu *rychloměr – tachometr* užíváme internacionalismus.

Zajímavý je taktéž fakt, že oficiální instituce mnohdy projevují snahu mezinárodní termíny potlačovat a prosazovat jejich ekvivalenty domácí. „*Takové tendence jsou většinou jedním z průvodních jevů nacionalismu a mívají velmi malou naději na úspěch: jazykový vývoj se totiž sotva dá jakýmkoli způsobem regulovat nebo předepisovat.*“ (Černý, 1998, s. 159).

Klasická řečtina a latina jsou již mrtvými jazyky, neboť v současnosti neexistují žádné společnosti, které by je využívaly jako živý prostředek ke každodenní komunikaci. I přesto jsou však dodnes považovány za zdroje nových výrazů. Moderní evropské jazyky se k nim zpravidla obracejí, pokud je potřeba pojmenovat nový technický vynález, novou vědeckou disciplínu, vytvořit novou terminologii pro nové jevy vědeckého či odborného charakteru či je potřeba označit předměty využívané v každodenním životě (Černý, 1998, s. 159).

Z klasických jazyků pochází i termíny spjaté s obory jako je medicína, farmaceutika, zoologie, botanika, chemie, fonetika a podobně. Od řeckých a latinských základů pramení také termíny jako *automobil, olej, volant, televize, koalice a opozice, mobil, permanentka*, s nimiž se setkáváme denně (Černý, 1998, s. 159).

Jak uvádí Hauser (1980), v menším počtu se objevují také internacionalismy původu francouzského (*prezident, revoluce, miliarda*), italského (*banka, konto, tenor*) a

anglického, odkud byly převzaty zejména názvy týkající se sportu (*sport, start, fotbal, box*) či slova označující technická zařízení (*kombajn, dispečer, buldozer, traktor, bagr*).

Čermák s Filipcem (1985) rozdělují internacionalismy do dvou skupin: na nadnárodní jednotky (slova, morfémy, frazémy) a jednotky jistého národního okruhu, tedy výrazy typické pro určitý národ.

Slova nadnárodní jsou přejímána z různých období a míst a jsou pro tato období a místa typická. Máme na mysli především slova řeckého původu (*olympiáda, atlet, teorie, praxe, tragédie*) či slova latinská (*cirkus, menza, revoluce*). Dále se jedná o slova z doby přijetí křesťanství (*bible, anděl, křest, mše, matrika*) a slova, která mají původ ve středověku (*scholastika, nominalismus, realismus, orloj*). Do skupiny slov, jež jsou charakteristická pro dané místo, zařazujeme pojmenování označující prostředí, živočichy, rostliny, výrobky, osoby, činnosti a měny a tak dále. Jmenovat můžeme například tyto příklady: *krokodýl* z řečtiny, *sekvoje* či *savana* z indiánského jazyka, *boršč* z ruštiny, *samuraj* z japonštiny nebo *dolar* z německého jazyka (Čermák, Filipce, 1985, s. 123).

Internationalismy se mohou taktéž tvořit z vlastních jmen. Čermák s Filipcem (1985) rozlišují dvě kategorie:

- mezinárodní slova, která vznikla přímým metaforickým či metonymickým přenesením,
- mezinárodní slova, která byla od vlastních jmen odvozena.

Metaforickým přenesením vznikla pojmenování osob (*císař, mecenáš, donchuan, lazar, vandal*) nebo pojmenování přírodních jevů (*gejzír*). Metonymickým přenesením se vytvořily názvy předmětů, výrobků a výtvorů (*gobelín, rentgen*), pojmenování jednotek (*ampér, ohm, volt, watt*), zeměpisné názvy (*damašek, kašmír, koňak, gouda*) a další výrazy. Mezi odvozeniny z vlastních jmen poté řadíme slova jako *limuzína, pergamen, gotika, mazurka, gilotina, saxofon* nebo *begónie* (Čermák, Filipce, 1985, s. 124).

Nutno podotknout, že mezinárodnost neznamena rozšířenost ve všech evropských jazycích. Ve skupinách jazyků se mohou vyskytovat různá mezinárodní slova, která budou znamenat to samé – budou mít stejný význam. Například slovo *benzín* se ve stejném významu užívá v češtině i němčině, kdežto v angličtině existuje ekvivalent *petrol*, v americké angličtině či ruštině pak *gaz* (Hauser, 1980, s. 56).

Hauser (1980) ve svém díle *Nauka o slovní zásobě* dále uvádí, že významy identických slov se mohou odlišovat. Například slovo *miliarda* znamená v angličtině to, co náš *bilion*. Původně francouzské slovo *perón* v tamější slovní zásobě pojmenovává *schodiště*, u nás má význam jiný.

„Tyto případy neshod varují před automatickým přenášením slov a upozorňují na to, že významy je třeba chápat s rezervou.“ (Hauser, 1980, s. 56). Někdy bývají slova rozšířena pouze v několika jazycích a jiné národy s nimi vůbec nemusí přijít do kontaktu. Hauserovým (1980) příkladem je slovo *legitimizace*. Tento výraz je známý jak v české slovní zásobě, tak například v němčině či ruštině. Naopak v anglickém nebo francouzském jazyce bychom jej hledali marně. Taktéž slovo *guma*, které je součástí slovních zásob mnoha jazyků, bychom v angličtině nenašli. Klademe si otázku, na základě jakých zásad lze považovat slovo za mezinárodní. Objevují se názory, že za mezinárodní slovo je považováno to, které je užíváno minimálně ve dvou světových jazycích.

4.6 Kalky

Zvláštním případem přejímání slov z cizích jazyků je takzvané kalkování. Kalk můžeme definovat jako lingvistický pojem označující doslovný překlad cizího výrazu (Grepl et al., 2012, s. 101).

Kalky rozdělujeme na slovtvorné, frazeologické, sémantické a na takzvaná hybridní slova (Grepl et al., 2012, s. 101).

Slovtvorné kalky vznikají překladem jednotlivých slovtvorných částí cizích slov, nejčastěji německých, francouzských, řeckých či latinských. Příklady zmíněné skupiny jsou například tato slova: *zvěrolékař* – *Tierarzt*, *těžkopádný* – *schwerfällig*, *podepsat* – *unterschreiben*, *prvorozený* – *primogenitus*, *národopis* – *etnografie*, *názvosloví* – *terminologie* (Grepl et al., 2012, s. 101).

Frazeologické kalky tvoříme pomocí takzvané rozložené vazby slovesné a synonymní s jednoslovnými slovesy: *být v obraze* – *im Bilde sein*, *udělat něčemu konec* – *Ende machen*, *najít místo* – *Platz finden* a tak dále (Grepl et al., 2012, s. 101).

Pro sémantické kalky je charakteristické přejímání významů z cizích jazyků. Ukázat si to můžeme na známém slově *zámek*. Původně toto slovo označovalo zařízení na zamykání. Postupem času však získalo druhý význam pod vlivem německého *Schloß*, které znamená obojí (Grepl et al., 2012, s. 101).

Spojují-li se v jednom slově prvky ze dvou různých jazyků (skládají se z domácího slova a slova přejatého), vznikají slova hybridní. Hybridními složeninami jsou například kompozita *elektroléčba*, *elektrospotřebič*, *fotobuňka*, *fotopotřeby*. Hybridní slova mívají mnohdy slangový charakter (*slibotechna*), mohou však rovněž být i odbornými termíny (*supravodivý*) (Grepl et al., 2012, s. 101).

4.7 Zánik cizích slov

Jak již bylo zmíněno výše, slova cizího původu představují nestálou složku slovní zásoby. Některé cizí výrazy do jazyka pronikají a jiné se zase vytrácí, hynou. Zánik slov je spjat se změnou společenského rozvrstvení, případně je ovlivněn zánikem módy, tudíž slova ztratí svůj smysl, a proto odumírají. Slova mohou dále zanikat vlivem kulturních změn (zánik rytířství, cechovního zřízení, ruční výroby, feudalismu, kapitalismu) (Šmilauer, 1972, s. 127).

Proti přílišnému pronikání cizích slov vznikaly snahy puristické, jejichž cílem bylo nahradit přejatá slova slovy domácími. V naší zemi byla tato reakce zaznamenána v souvislosti se slovy německého původu. Ne všechna slova byla zcela vytěsněna, některá pouze přešla do jiné vrstvy jazyka – například *foch*, *plac*, *šacovat*, *šmak*, *vinšovat*, *háklivý* (Šmilauer, 1972, s. 127).

Postup tohoto mizení byl různý. I přesto, že zmizela pojmenovaná představa, zaniklé slovo lze bez problémů dohledat v historických studiích či historické próze (Šmilauer, 1972, s. 127).

4.8 Zvláštní případy přejímání slov

Ve spojitosti s přejímáním slov je také potřeba zmínit dva zvláštní případy, a sice dvojí přejetí (jindy nazývané jako vícéré) a zpětné přejetí.

O dvojím přejetí hovoříme v případě, že slova pocházejí ze stejného pramene, avšak do české slovní zásoby se dostala různými cestami, zpravidla také v různých dobách, tudíž mají odlišnou podobu a význam. „Z *latinského hospitale* („pohostinské“) je přímým přejetím *hospitál*, přes *německé Spital staré a obecné špitál*, přes *francouzštinu hotel*.“ (Šmilauer, 1972, s. 128).

V případě zpětného přejetí někdy přejde slovo do jiného jazyka, avšak později se vrátí v pozměněné podobě a s jiným významem zpět. V češtině se takové případy vyskytují zřídka. Ukázkou je české slovo *pišťala*, znamenající střelnou zbraň, které se dostalo do Francie a zpět se vrátilo jako *pistole* (Buchtelová, Romportl, 1978, s. 23).

5 Adaptace přejatých slov

Výrazy přejaté z cizích jazyků do češtiny prochází složitým procesem. Postupem času se tato slova v celé své struktuře přizpůsobují domácímu fonologickému i fonetickému repertoáru. Adaptují se tedy nejen po stránce ortoepické, ale také po stránce ortografické. Neméně podstatná je taktéž adaptace z morfologického hlediska (Mathesius, 1935, K výslovnosti cizích slov v češtině, Slovo a slovesnost [online], ročník 1, číslo 2, s. 96–105, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=18>).

5.1 Výslovnost

Principy výslovnosti cizích výrazů se neshodují s principy, kterými se řídíme při výslovnosti domácích slov, neboť soustava hlásek v jazykovém systému cizího jazyka se může od té české lišit, čímž vznikají rozdíly ve výslovnosti jednotlivých hlásek. Slova cizího původu se tak musí češtině přizpůsobit. Míru přizpůsobení slov ovlivňuje doba převzetí a častost užívání. Zdomácnělé výrazy se po zvukové stránce od výrazů domácích neliší (Buchtelová, Romportl, 1978, s. 27).

Kritériem správné výslovnosti lexémů cizího původu nemůže být jejich přesná výslovnost původní, tedy výslovnost v jazyce, ze kterého bylo slovo přejato. Přesná výslovnost původní se zachovává pouze u slov, která se z cizího jazyka citují. Výjimkou jsou tedy cizojazyčné citáty, nepočestěná propria, antroponyma, toponyma i pojmenování hudebních či literárních výtvorů, popřípadě rčení a přísloví. Jako příklady nám poslouží následující výčet slov: *laissez faire*, *happy end*, *fair play*, *perpetuum mobile*, *status quo*. Z ukázky lze usoudit, že se většinou jedná o spojení dvou slov (Mathesius, 1935, K výslovnosti cizích slov v češtině, Slovo a slovesnost [online], ročník 1, číslo 2, s. 96–105, dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=18>).

Pro domácí jazyk je dle Buchtelové a Romportla (1978) charakteristický téměř nulový výskyt zvukových projevů cizího jazyka. U výslovnosti přejatých slov tedy dochází k substituci zvukových jevů, které se nejvíce podobají jevům domácího jazyka. U výslovnosti nastává při přejímání cizích lexémů několik změn, které si nyní více rozepíšeme. První obměna se týká přízvuku. Jelikož hlavním rysem českého jazyka je přízvuk na první slabice, vyslovujeme následovně také výrazy mající původ v jazycích, pro které není toto pravidlo charakteristické. Další změnou je takzvaná substituce fonémů

cizího jazyka nejbližšími českými fonémy neboli fonologická aproximace. Jde o nejčastější styl fonologického přizpůsobování anglicismů. Substituci provádíme, je-li z výslovnostního hlediska foném jazyka původního shodný s fonémem domácího jazyka. V některých jazycích se můžeme setkat se dvěma a více různými hláskami. Důvodem jejich existence je rozlišení slov. V českém jazyce jsou však tyto varianty vyjádřeny výhradně jednou hláskou. Česká hláska tedy nahrazuje oba cizí fonémy. Jako příklad můžeme uvést francouzské otevřené a zavřené /e/ a zaokrouhlené [ø]. Obě hlásky mají v českém jazyce pouze jeden protějšek [e]. Podobná situace nastává u anglického /e/ a takzvaného redukováného vokálu [ə]. Pro tyto hlásky máme v češtině k dispozici pouze jeden foném [e].

Buchtelová s Romportlem (1978) dále zmiňují fakt, že se naopak jeden foném cizího jazyka může nahrazovat spojením dvou fonémů domácího jazyka. Typickou ukázkou je zadopatrové [ŋ], které je v češtině substituováno českými protějšky [ŋg] nebo [ŋk].

Vyskytují se případy, kdy prozatím neexistuje žádná hláska, jež by byla schopna nahradit hlásku cizí. V daném momentu hlásku nahrazujeme takzvaným odstínem daného fonému – nejčastěji znělými *dž* a *dz*, které v cizích jazycích plní funkci polozávěrových konsonantů *ž* a *z* (Buchtelová, Romportl, 1978, s. 29).

O výslovnosti se ve své publikaci *Čeština pro učitele* stručně vyjadřují její autoři Hubáček et al. (1996), kteří se zabývají dalšími principy týkající se výslovnosti.

Odlišně v cizích slovech, na rozdíl od slov domácích, vyslovujeme skupiny *DI*, *TI*, *NI*. Zatímco v českém jazyce dochází k jejich změkčování, u cizích jazyků tomu tak není. Stejně tak se neoznačuje jejich délka. Hubáček et al. (1996) uvádí tyto příklady slov: *aktiv*, *serpentina*, *univerzita*.

Dalším výslovnostním jevem je konsonant *X*, který se vyslovuje nezněle [*ekspedice*, *prakse*, *taksa*]. „*Jen v psaném EX se před samohláskou nebo souhláskou H vyslovuje zněle [egzistovat, egzemplář, egzhumace]*.“ (Hubáček et al., 1996, s. 54).

U některých cizích slov platí, že psaná podoba se shoduje s jejich výslovností. Uvést můžeme například slova jako *demokracie*, *dekret* či *motocykl*. Výjimkou jsou výrazy [*plakát/plagát*, *inkoust/ingoust*], jež mají dubletní tvary (Hubáček et al., 1996, s. 54).

Dále musíme zmínit kolísání hlásek *s/z*. Leží-li psané *s* mezi samohláskami nebo po souhláskách nepárových, vyslovuje se jednak jako [s], jednak jako [z]. Havránek s Jedličkou (1981) uvádí, že ve většině slov zdomácnělých, v nichž se píše *s* mezi samohláskami, se také *s* vyslovuje (*demise, agrese, absence, pesimista* atd.).

V poměrně ojedinělých případech se u tohoto typu uplatňuje rovněž hovorová výslovnost se *z* (*resort – [rezort], disertace – [dizertace], renesance – [renezance]*). Za zvláštní odchylku považujeme příponu *-ismus*, u níž je možné vyslovovat pouze *z* (*socialismus, komunismus, realismus*). Ve tvarech jako *puls, kurs* je to velice podobné. Ve zmíněných slovech vyslovujeme *z* s výjimkou prvního a čtvrtého pádu singuláru. Znělá výslovnost je zjevná i u pojmů, u nichž připouštíme pravopisné varianty se *s* i *z*. Jako příklad lze uvést lexém *pauza* a jeho pravopisnou obměnu *pausa* (Havránek, Jedlička, 1981, s. 50).

Další odchylkou je souhlásková skupina *th*, jež se v českých slovech píše zřídka. Tuto skupinu hlásek vyslovujeme jako [t]. Velmi podobná je skupina *sch*, jíž vyslovujeme ve shodě s pravopisem a s původní výslovností řeckou, případně latinskou. Vyslovujeme ji tedy klasicky *sch*, nikoli jako *š* v německých slovech (Havránek, Jedlička, 1981, s. 51).

Za zmínku dále stojí skupiny *sp, sk, st*, které se vyslovují tak, jak se píšou. Někdy se však může objevit výslovnost *šp, šk, št*. Tyto varianty však nelze považovat za spisovné, nýbrž jsou chápány jako výslovnosti obecné, slangové či jsou prostředkem expresivity (Havránek, Jedlička, 1981, s. 51).

Příruční mluvnice češtiny (2012) zmiňuje také takzvané periferní fonémy, jež jsou charakteristické pro cizí slova. Patří tam samohláska *ó*, souhlásky *f* či *g* a méně využívané *ž* a *ʒ*. Do specifik přejatých slov patří i spojení hlásek na rozhraní dvou slabik. Tento jev označujeme jako hiát. Hiát v cizích slovech nastává nejen při předělu, ale i uvnitř lexému. Zatímco spojení se vyslovuje plynule se zachováním obou samohlásek (*chaotická, koala, vakuum*), výslovnost s rázem se může objevit pouze u kompozit (*miniinterrupce, superaktivní*). Ve skupině, kde je prvním vokálem *i* a až poté následuje samohláska, se vyslovuje hiátové *j* (*studium, filologie*). Pro slova cizího původu je v neposlední řadě typická dvojí výslovnost – krátká i dlouhá výslovnost samohlásek. V případě, že je dvojí výslovnost možná, převažují samohlásky krátké. Do této skupiny bychom zařadili výrazy, jež v písemné podobě končí na sufixy *-ura, -iv, -iva, -ivní* [*manufaktura – manufaktúra, archiv – archív*]. Dlouhé vokály jsou naopak typické pro slova zakončená na sufix *-in*

[*benzin* – *benzín*]. Zmíněné kolísání samohlásek však nikterak nemění slova po sémantické stránce (Grepl et al., 2012, s. 59–60).

5.2 Pravopis

Slova přejatá do češtiny z cizích jazyků rozlišujeme stejně jako domácí výrazy na jména obecná a jména vlastní (osobní a zeměpisná). Dle Bohuslava Havránka a Aloise Jedličky (1981) píšeme přejatá slova obecná zčásti počeštěným pravopisem, tato slova si však rovněž mohou ponechat původní pravopis.

Původní pravopis nalézáme zejména u citátových slov, jež jsou považována za nejméně adaptovaná. Zanecháním původního pravopisu jsou dále typické termíny neboli slova odborná, knižní slova a slova mající charakter mezinárodních značek (*chateau, fair play, interview, handicap, outsider, resumé* a tak dále). Psaná podoba všech těchto slov se velmi odchyluje od mluvené podoby (Grepl et al., 2012, s. 58–59).

Počeštěným pravopisem naopak píšeme slova, která v české slovní zásobě zdomácněla, případně jsou v mluvě hojně využívaná (*bazén, krize, atlet, adresa, fotbal, buldozer, ilegální*) (Havránek, Jedlička, 1981, s. 65).

Je potřeba zdůraznit, že i u počeštěných slov může docházet k nejrůznějším odchýlkám mezi pravopisem a výslovností.

Jednou z odchylek je, že v cizích slovech se píše písmeno *x*, které je ale ve výslovnosti zastoupeno dvěma souhláskami: [ks] (*text, praxe, exministr*) nebo [gz] (*existovat, exemplář*) (Grepl et al., 2012, s. 59).

V malém počtu slov se rovněž vedle počeštěného pravopisu s *t* povoluje psaní s původním *th*, přičemž stejná pravidla platí samozřejmě i pro slova od těchto výrazů odvozená (*téma* i *thema, teze* i *these, mýtus* i *mythus, teologie* i *theologie* apod.). Psaní s *th* je typické především pro slova odborná (Havránek, Jedlička, 1981, s. 65).

Další zvláštností je, že písmeno *i* psané po *d, t, n* (*di, ti, ni*) neoznačuje měkkost, jako je tomu v českém jazyce, nýbrž se vyslovuje tvrdě [*dy, ty, ny*] – *dialekt, kritika, politika, organizace, nikotin* (Havránek, Jedlička, 1981, s. 65).

Za pravopisnou odchylku u cizích slov považujeme taktéž psaní měkkého *i* po souhláskách, které jsou pravopisně „tvrdé“ (*historie, chirurg, kilogram* apod.). Naopak po měkkém konsonantu *c* se může vyskytovat tvrdé *y* (*cyklus, motocykl*) (Havránek, Jedlička, 1981, s. 65).

Trvalý problém v cizích slovech činí hlásky *s* a *z* a jejich výslovnost. Grafém *s* umístěný mezi samohláskami se často vyslovuje jako [z]. Tato výslovnost bezesporu postupem času ovlivnila také grafickou podobu slov, u kterých je možný dvojitý pravopis (se *s* i se *z*): *filosofie – filozofie, pausa – pauza, desinfekce – dezinfekce*. Psaní variant se *s* je obvykle považováno za korektnější či archaičtější (Grepl et al., 2012, s. 59).

Ke kolísání pravopisu *s/z* dochází taktéž u slov, jež v prvním pádě vyslovujeme se *s*, avšak při jejich skloňování či tvoření slov odvozených se ve výslovnosti objevuje *z* (*kurs – kurz, kompars – komparz, puls – pulz*) (Havránek, Jedlička, 1981, s. 66).

S pravopisnými dubletami se dále setkáváme u slov končících na přípony *-smus, -ismus* [*-zmus, -izmus*], přičemž slova se *s* jsou vnímána jako stylově neutrální (*organismus – organizmus*) (Grepl et al., 2012, s. 59).

U některých slov dochází ke kolísání délky vokálů. Většinou se jedná o slova, u nichž je možno psát vyslovované [z] dvojitým způsobem (se *s* i *z*), která končí zejména na sufixy *-ív, -íva, -ívni, -on, -emie* (*archivní – archívni, citron – citrón*). Délka samohlásek se nemusí označovat v odborných názvech chemických prvků a sloučenin, i zde tedy dochází ke kolísání (*jod – jód, benzin – benzín*) (Havránek, Jedlička, 1981, s. 66).

Zajímavostí je, že vyslovovanou délku vokálů leckdy neoznačujeme. Píšeme tedy *di, ti, ni* místo vyslovovaného [*dý, tý, ný*]. Jmenovat můžeme například slova jako *recidiva* či *serpentina*. Havránek s Jedličkou (1985) uvádí, že psaní *dí, tí, ní* by mohlo při vyslovování svádět k nesprávnému měkkčení konsonantů *d, t, n*.

Počestujeme-li přejatá slova, rušíme skupiny *ai, oe, ae*, jejich výslovnost je [*e/é*]. Výjimkou jsou slova, ve kterých spolu hlásky netvoří jednu slabiku, tudíž je nečteme dohromady (Internetová jazyková příručka [online], dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=120>).

Při procesu přizpůsobování pravopisu cizích slov typu *tenis, adresa, fotbal* dochází k nahrazení dvou hlásek hláskou jednou (Internetová jazyková příručka [online], dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=120>).

Jak bylo zmíněno výše, vedle přejatých jmen obecných stojí přejatá jména vlastní. Vlastní jména osobní a zeměpisná se v zásadě píšou pouze původním pravopisem, jenž se velmi často zásadně odlišuje od výslovnosti (*Bordeaux* – [bordó], *Shakespeare* – [šejkspír], *Rousseau* – [rusó] a tak dále). Výjimkou jsou křestní či zeměpisná jména cizího původu – tehdy počešťujeme (*Ludvík* – *Ludwig*, *Londýn* – *London*, *Drážďany* – *Dresden*) (Havránek, Jedlička, 1985, s. 67).

Některé výrazy cizího původu v české slovní zásobě zdomácněly a již nejsou považovány za cizí. Existují však slova, jež stále jako cizí pocítujeme, neboť si ponechávají původní pravopis i výslovnost, jež je velmi blízká té původní. Mezi těmito dvěma kategoriemi se nachází lexémy, jejichž zápis je částečně počeštěn a částečně zůstává věrný originálu (Cvrček, 2010, s. 334).

5.3 Skloňování

Velké množství všech přejatých výrazů se více či méně začleňuje do soustavy domácího jazyka a podřizuje se jeho veškerým pravidlům. Pro český jazyk je nejdůležitější zapojení ohebných slov do českého morfologického systému (Čechová, 2011, s. 207).

Substantiva cizího původu můžeme dle formálněmorfologického hlediska rozčlenit do tří skupin. První skupina je tvořena slovy, jež plně přebírají zákonitosti české deklinační soustavy, tudíž smí být zařazena mezi domácí slova a mohou náležet k jednotlivým vzorům. Do druhé skupiny spadají lexémy, které se do českého systému plně nezapojily a vytvořily si vlastní paradigmatata. Pro tato slova je typické specifické skloňování. Třetí skupina obsahuje slova, jež se do české skloňovací soustavy nezačlenila vůbec a zůstávají nesklonná (Daneš et al., 1963, s. 130–132).

Přesné hranice mezi třemi zmíněnými skupinami neexistují. K dispozici však máme přechodné typy a dubletní tvary, vlivem kterých nám skloňování přejatých výrazů může činit problémy (Daneš et al., 1963, s. 130–132).

Pro zařazování přejatých slov do českého deklinačního systému k jednotlivým rodům platí stejná pravidla jako pro slova domácí. Při tomto procesu se řídíme mluvnickým rodem a zakončením slova v nominativu a genitivu singuláru ve vyslovované podobě přejatého substantiva. „*Ta přejatá substantiva, která mají zakončení*

stejně jako domácí deklinační typy, se většinou bez problémů k těmto typům přiřazují a skloňují se podle nich.“ (Hubáček et al., 1996, s. 114). Menší počet přejímek se do deklinační soustavy začleňuje pouze částečně s různými odchylkami jako je kolísání mezi více vzory. Zvláštní postavení v české deklinační soustavě mají slova přejatá z latiny a řečtiny. U antických substantiv dochází mnohdy k rozporu mezi rodem a zakončením. Jako příklad můžeme uvést slovo rodu středního *drama*, jež má koncovku *-a* charakteristickou pro feminina (Hubáček et al., 1996, s. 114).

Marie Čechová (2011) nezapomíná ani na skloňování přejatých slov, jež nejsou plně začleněna k domácím vzorům.

První skupina je tvořena ne zcela zařazenými přejímkami. Jsou to substantiva zakončená v 1. pádě na tutéž vyslovovanou i psanou souhlásku. Spadají sem zejména slova přejatá – slova latinského nebo řeckého původu. Do jádra skupiny se řadí podstatná jména rodu mužského (životná i neživotná) zakončená na formanty *-us*, *-os*, dále substantiva rodu středního končící na *-um*, *-on*. Zřídka se vyskytují substantiva rodu mužského zakončená na *-as* a substantiva rodu ženského končící na *-is*. Při deklinaci takových slov vycházíme z jejich tvarotvorného základu v původním jazyce, jež získáme odtržením tvarotvorného formantu. Následně k danému základu přidáme zakončení domácích vzorů. U jmen rodu mužského životného se řídíme zakončením vzoru *pán*, popřípadě *muž*, ke jménům rodu mužského neživotného připojujeme vzor *hrad* či *stroj*. Pro rod střední volíme zakončení pro vzor *město* a *moře*, u rodu ženského pak vzor *žena*, *růže* a *píseň* (Čechová, 2011, s. 208).

Marie Čechová ve své publikaci *Čeština, řeč a jazyk* (2011) uvádí následující příklady:

1. jména rodu mužského

a) zakončení na *-us*

- životná: *brontosaurus* – 2. pád *brontosaura*, *majordomus* – 2. pád *majordoma*
- neživotná: *rytmus* – 2. pád *rytmu*, *cyklus* – 2. pád *cyklu*

b) zakončení na *-os*, *-es*, *-is*, *-as*

- životná: *diskobolos* – 2. pád *diskobola*
- neživotná: *diabetes* – 2. pád *diabetu*, *logos* – 2. pád *logu*

2. jména rodu středního

a) zakončení na *-um*

- *album* – 2. pád *alba*
- *centrum* – 2. pád *centra*
- *datum* – 2. pád *data*

b) zakončení na *-on*

- *epiteton* – 2. pád *epiteta*

Je-li u slova rodu mužského životného měkká samohláska *i* před formantem *-us*, skloňujeme jej v singuláru dle vzoru pán (*génius* – 6. pád singuláru *géniiu/géniovi*) a v plurálu podle vzoru muž (*génius* – 6. pád plurálu *géniiich*). Prakticky všechna neutra zakončená na *-um* či *-on* spadají ke vzoru město, zatímco v nominativu, akuzativu a vokativu jednotného čísla si ponechávají původní koncovky. Substantiva, jež mají před koncovým formantem samohlásku, disponují tvary v singuláru a v 1., 4. a 5. pádě plurálu podle vzoru město. V ostatních pádech plurálu je skloňujeme dle vzoru moře (*studium* – 2. pád singuláru *studia*, 2. pád plurálu *studii*). Představují-li přejaté výrazy například názvy institucí, neodsouvají se při deklinaci jejich formanty. To znamená, že jejich ohýbání je pravidelné (Hubáček et al., 1996, s. 115–117).

Výrazně zdomácnělá slova si ponechávají původní formant. Formanty v 1. pádě singuláru považujeme za kmenotvorné přípony (např. *cirkus* – 2. pád *cirkusu*). U některých přejatých substantiv se dodatečně vytvořil druhý tvar pro 1. pád. V ostatních pádech existuje pouze zkrácená varianta (*tyfus* i *tyf* – 2. pád *tyfu*). U některých maskulin neživotných je v 1. pádě singuláru možný pouze jeden tvar, dubletní tvary se vyskytují v ostatních pádech (např. *sinus* – 2. pád *sinu* i *sinusu*) (Čechová, 2011, s. 209).

Podstatná jména rodu ženského, takzvaná feminina, končící na *-is*, mají v ostatních pádech zakončení *-id*. I u těchto feminin podobně jako u podstatných jmen rodu mužského vznikají druhé tvary pro 1. pád (např. *gastritis* i *gastritida* – 2. pád *gastritidy*) (Čechová, 2011, s. 210).

Do druhé skupiny spadají přejatá podstatná jména zakončená v 1. pádě na tutéž psanou i vyslovovanou samohlásku. Patří sem substantiva rodu mužského životného končící na *-o*, jež jsou sklonná dle vzoru pán (např. *mikádo*, *maestro*, *gigolo*). Pokud je

základ jmen před *-o* zakončen měkkou souhláskou či vokálem *i*, skloňujeme v jednotném čísle podle vzoru *pán* a v plurálu podle vzoru *muž* (Hubáček et al., 1996, s. 115).

Dále do této skupiny řadíme feminina zakončená na *-ea*, *-oa*, *-ua*, *-ia*, *-oe*. Pro slova končící na *-ea*, *-oa*, *-ua* je typické kolísání mezi vzory. Marie Čechová (2011) uvádí několik příkladů. U slov typu *orchidea*, *odysea*, *trachea*, *idea* dochází ke kolísání mezi vzory *žena* a *růže* (*orchidea* – 2. pád *orchideje* i *orchidey*). U slov se zakončením pomocí formantů *-oe*, *-ia*, přičemž *-ia* se pravidelně počestňuje na *-ie*, se setkáváme se skloňováním podle ženského vzoru *růže* (např. *pinie*, *Itálie*).

Zmínit musíme také podstatná jména rodu středního zakončená na *-ao*, *-eo*, *-uo*, jež ohýbáme dle vzoru *město*. Zvláštností u této skupiny je to, že ve 2. pádě plurálu přebírají takto zakončená neutra tvary vzoru *moře* (*rodeo* – 2. pád plurálu *rodeí*). U neuter končících formanty *-eo* či *-uo* lze užívat dubletní tvary (*rodeo* – 3. pád plurálu *rodeům/rodeím*) (Čechová, 2011, s. 212).

Čechová (2011) se věnuje také podstatným jménům rodu středního, která mají zakončení na *-io/-yo*. I v tomto případě je možné dvojí skloňování – můžeme je ohýbat dle vzoru *město*, ale v plurálu kromě 1., 4. a 5. pádu také podle vzoru *moře* (*embryo* – 2. pád plurálu *embryí*).

Nesmíme opomenout ani jména s rozšířeným kmenem. Máme na mysli především jména středního rodu (řeckého původu) se zakončením na *-a*. Při deklinaci (vyjma 1., 4. a 5. pádu singuláru) přijímají kmenotvornou příponu *-at*. Tato substantiva se skloňují dle vzoru *město*. Výjimkou je 2. pád singuláru, kdy jména přebírají koncovku podle mužského vzoru *hrad* (*astma* – 2. pád *astmatu*) (Čechová, 2011, s. 212–213).

Třetí skupina je tvořena podstatnými jmény zakončenými rozdílně v psané podobě a ve výslovnosti. Jedná se o skupinu okrajovou, neboť při přejímání je většina slov počestvena, tím pádem rozdílnost v zakončení zaniká. Do skupiny řadíme především jména vlastní, osobní i zeměpisné názvy. Najdeme zde však také slova obecná. Jmenovat můžeme například lexémy *foyer* [foaje:], *bufet* [byfe:], *appartement* [apartma:] atd. Jedná se o jména původně středního rodu. Nyní je můžeme začlenit hned ke dvěma rodům – původnímu střednímu a mužskému životnému. Pokud slovo zařadíme k rodu střednímu, jméno zůstane nesklonné. V rodě mužském pak slova budeme skloňovat podle vzoru *hrad* (2. pád – *foyeru*, *bufetu*, *appartementu*). Z přejatých obecných jmen sem dále patří francouzská a anglická jména, která končí německou koncovkou *-e* (např. *software*,

cédille, image). Pouze výraz *image* s výslovností [imidž], může patřit jak k rodu mužskému životnému, tak k rodu ženskému. Některá jména patřící do této skupiny také mohou být ohýbána podle ženského vzoru růže či zůstávají nesklonnými. Příkladem jsou slova *rallye* [reli] nebo *revue* [revi:] (Čechová, 2011, s. 214–216).

Krajním případem jsou přejatá substantiva, která se vůbec nepřizpůsobují české deklinační soustavě. Jedná se zejména o slova končící v psané počestěné podobě na dlouhou samohlásku. Tato slova zůstávají nesklonná a většinou se řadí ke střednímu rodu (*angažmá, apartmá, aranžmá, dražé, filé, froté, klišé, kupé, žervé, šodó*) (Čechová, 2011, s. 217). Nesklonná substantiva mohou ojediněle končit i na krátkou samohlásku (*omega, revma, tabu*). Nesklonná podstatná jména jsou zpravidla přiřazována k neutřům, avšak lze nalézt i několik výjimek mezi femininy (*okapi, lady, brandy, whiskey*) (Čechová, 2011, s. 213).

6 Přejatá slova v lexikonu žáků 2. stupně základních škol

Současní přední lingvisté, například Daneš, Bozděchová, Svobodová, Rejzek, se shodují, že nejzřetelnějším jevem současné češtiny je přejímání slovní zásoby z cizích jazyků. Jedním z hlavních důvodů přebírání cizího lexika je potřeba nových výrazů. Možnými příčinami je dále přirozený sklon věci upravovat, „dělat novějšími“ a nebýt pozadu (Jechová, Lexikální jednotky v mluvě současné české mládeže [online], dostupné z: <https://konference.osu.cz/cestina/dok/2009/jechova-katerina.pdf>).

Mladí lidé se chtějí od dospělých uživatelů jazyka odlišovat v co nejvíce směrech. Touží po originalitě a jedinečnosti, chtějí být moderní. Z toho důvodu mládež často užívá slova, jejichž význam je leckdy dospělé generaci utajen, tato slova jsou pro starší generaci nesrozumitelná (Jechová, Lexikální jednotky v mluvě současné české mládeže [online], dostupné z: <https://konference.osu.cz/cestina/dok/2009/jechova-katerina.pdf>).

Pro mladou generaci jsou typické zejména anglicismy, které jsou touto skupinou velmi rychle a snadno přijímané. K rychlému a hladkému průběhu osvojení anglicismů u jedinců mezi 11–15 lety přispívá to, že mládež preferuje nepřipravenou komunikaci, jež jim poskytuje bohaté možnosti vyjadřování, což anglicismy splňují (Jechová, Lexikální jednotky v mluvě současné české mládeže [online], dostupné z: <https://konference.osu.cz/cestina/dok/2009/jechova-katerina.pdf>).

6.1 Zdroje přejímaných slov

Současná čeština je nejvíce ovlivněna anglickým jazykem. S anglicismy se setkáváme ve všech sférách, ať už se jedná o masmédiá, literaturu, techniku, vědu, sport nebo zábavu. Anglické výrazy během krátkého časového úseku zcela ovládly také odvětví hudby, výpočetní techniky či žurnalistiky, a ovlivnily tudíž ve velké míře slovník současné dospívající mládeže (Kopecký, Jechová, Slovní zásoba české mládeže se zaměřením na přejatá slova [online], s. 80, dostupné z: <https://e-pedagogium.upol.cz/pdfs/epd/2007/02/07.pdf>).

Enormní vliv na utváření slovní zásoby mládeže má sledování televize. Během této činnosti mohou dospívající jedinci slýchat slova jako *workoholik*, *comeback*, *gambler* a tak dále. Jazykovou kulturu mládeže velmi ovlivňuje taktéž oblast výpočetní

techniky (např. *kliknout, resetovat*). Především chlapci jsou často hráči počítačových her, v průběhu hraní používají slova jako *pauznout, loudnout* a další. V menší míře na tuto věkovou kategorii působí četba novin či časopisů (Jechová, Lexikální jednotky v mluvě současné české mládeže [online], dostupné z: <https://konference.osu.cz/cestina/dok/2009/jechova-katerina.pdf>). Přejímky se v mluvě mládeže hojně vyskytují i v hudební oblasti. Dospívající užívají přejatá slova, hovoří-li o svých oblíbených (*superstar, idol*), oblíbených hudebních stylech (*popík, housík*) či v situacích, kdy se vyjadřují kladně o písních, které jsou na hudební scéně úspěšné (*hit, hitovka, dobrej song*) (Kopecký, Jechová, Slovní zásoba české mládeže se zaměřením na přejatá slova [online], s. 82, dostupné z: <https://e-pedagogium.upol.cz/pdfs/epd/2007/02/07.pdf>). Další sférou, v níž žáci druhého stupně používají přejaté výrazy, je konzumace jídel a nápojů. Současná mládež se ráda stravuje takzvaně v *káfečce* (KFC) či *mekáči* (McDonald's) (Kopecký, Jechová, Slovní zásoba české mládeže se zaměřením na přejatá slova [online], s. 80–84, dostupné z: <https://e-pedagogium.upol.cz/pdfs/epd/2007/02/07.pdf>). V neposlední řadě mládež velmi často užívá slangismy (např. *soráč, seš best, good týpek, být in/out, mít se fajn, být OK*) (Kopecký, Jechová, Slovní zásoba české mládeže se zaměřením na přejatá slova [online], s. 82, dostupné z: <https://e-pedagogium.upol.cz/pdfs/epd/2007/02/07.pdf>). Nezpochybnitelný vliv na utváření slovní zásoby má nejen rodina, ale také škola či slovník pedagogických pracovníků. Právě ve škole se žáci druhého stupně setkávají s přejatými výrazy jako *projekt, instrukce, kurs, brainstorming*.

Užívání cizích slov umožňuje větší expresivitu projevu. Ne všichni ale cizí slova používají při komunikaci vhodně, rozumí jejich obsahu. Někteří používají přejímky v nadbytečné míře pouze z důvodu udělení dobrého dojmu svou rozsáhlou slovní zásobou, nicméně nejsou schopni daná slova příhodně zařadit do kontextu. Další jedinci se užívání přejatého lexika přímo vyhýbají. Jiní význam těchto slov znají.

Závěrem lze konstatovat, že žáci 2. stupně základních škol hojně užívají slangismy i přejímky z cizích jazyků. Zásadní vliv na jejich slovní zásobu mají masmédiá, především televize a tiskoviny určené ke konzumaci touto věkovou skupinou. Podstatný vliv na vyjadřování mládeže má také internet. Vlivem těchto činitelů se lexikon dospívajících proměňuje a modernizuje, čímž se odchyľuje od spisovného jazyka a mluvy dospělé generace.

PRAKTICKÁ ČÁST

7 Výzkum

7.1 Cíl a metody práce

V praktické části své diplomové práce jsem se zabývala analýzou výsledků získaných z dotazníkového šetření. Cílem tohoto výzkumu bylo zjistit, jaká je úroveň znalosti cizích slov u žáků druhého stupně základní školy.

Jak jsme se dozvěděli již v teoretické části této diplomové práce, cizí výrazy ve velké míře prostupují naši domácí slovní zásobou, je tedy nesmírně důležité cizím slovům rozumět, vědět, co daná slova znamenají, v neposlední řadě je nezbytné umět je v promluvě dobře a vhodně používat.

Žáci byli prostřednictvím dotazníku testováni, zda jsou schopni přiřadit k vybraným slovům vhodnou definici. Mimo jiné byla posuzována také jejich schopnost nahradit slova synonymy neboli slovy se stejným významem. Dále byla zkoumána schopnost respondentů vysvětlovat významy lexémů vlastními slovy. V neposlední řadě měli za úkol slova gramaticky správně napsat (doplnit i/y) a skloňovat je. V závěru samotného dotazníku nechybělo cvičení, v jehož rámci žáci volili alternativu, jež by v běžné mluvě spíše použili (zda variantu domácí či cizí).

Výzkumné šetření porovnává výsledky žáků šestých a sedmých tříd s ročníky osmými a devátými.

Pro získání odpovědí na tyto i jiné otázky jsem zvolila dotazování formou dotazníku, který jsem vlivem distanční výuky mezi respondenty rozšířila pouze v elektronické podobě. Dotazník je jednou z kvantitativních metod, jež slouží k získávání informací pomocí písemných otázek.

Dotazník se skládá z celkem deseti úkolů. Pokud nepočítám první dva úkoly, které slouží pouze k informativnímu rozřazení žáků, součástí dotazníku je jen jeden úkol s otázkami zavřenými, pro bližší ověření skutečných znalostí v něm figuruje většina úkolů otevřených.

Jak již bylo uvedeno, první dva úkoly sloužily pouze k rozřazení žáků dle pohlaví a ročníku. Údaje o pohlaví však nebyly hlavním předmětem bádání. Ve třetím úkolu měli žáci vybrat, kde se s cizími výrazy setkávají nejčastěji. Cvičení číslo čtyři bylo zaměřené na významovou stránku cizích slov. Toto cvičení se skládalo pouze z uzavřených úkolů, přičemž byla vždy pouze jedna správná odpověď. Cvičení číslo pět bylo rovněž orientováno na sémantickou stránku cizích lexikálních výrazů, avšak zde žáci nevybírali z nabídnutých možností, jejich úkolem bylo nahradit vyznačená slova vhodnými synonymy. Šestý úkol se týkal významu slov. Žáci se pokoušeli vysvětlovat vyznačené výrazy vlastními slovy. Sedmý úkol se zaměřoval na první pohled podobná, avšak dle významu zcela rozdílná slova, takzvaná paronyma. Úkoly číslo osm a devět zjišťovaly povědomí respondentů o pravopisné stránce uvedených lexémů – v osmém cvičení žáci doplňovali i/y, kdežto v devátém cvičení měli slova vhodně skloňovat. V neposlední řadě žáci taktéž označovali výrazy (domácí či přejaté), jejichž užití preferují v běžné mluvě – to bylo úkolem v desátém cvičení.

Při sestavování dotazníku jsem se snažila vybírat slova, se kterými žáci již mohli přijít do kontaktu. Inspiraci jsem dále čerpala z *Nového akademického slovníku cizích slov A-Ž*, Velkého slovníku cizích slov a *Internetové jazykové příručky*. Nápomocní mi byli rovněž kolegové kantoři, kteří mě přivedli na mnoho zajímavých úkolů.

Jak již bylo napsáno výše, žáci se s cizími výrazy mohou setkávat v mnoha různých prostředích. Jednou ze skupin, která žáky formuje a ovlivňuje ve všech směrech nejvíce, je rodina. Cizí slova mohou ale mladiství pochytit také během sledování televize nebo si svou slovní zásobu mohou obohacovat prostřednictvím četby. Možností, jak přijít do styku s cizími lexémy, je mnoho.

Překvapivé je však zjištění, že v osnovách českého jazyka pro základní školy (respektive v RVP) není mnoho prostoru pro učivo týkající se cizích slov. Druhostupňoví žáci se s tímto učivem setkají jen velmi okrajově ve vyšších ročnících – nejpravděpodobněji v ročníku osmém či devátém. Lze tedy předpokládat, že studenti osmých a devátých tříd by během vyplňování dotazníku měli projevit o něco lepší znalosti. V potaz však musíme vzít i současnou situaci, a sice téměř roční distanční vzdělávání žáků způsobené pandemickou situací na celém světě. Vlivem tohoto způsobu vyučování dochází ke zpoždění v tematických plánech, rozdíly mezi jednotlivými ročníky patrně nebudou příliš znatelné.

Troufám si tvrdit, že největší potíže žákům budou činit cvičení zaměřená na sémantiku. Ze své zkušenosti musím konstatovat, že žáci často nerozumí ani typicky českým slovům, mají malou slovní zásobu, tudíž slova buď nebudou znát nebo nebudou schopni vysvětlit jejich význam.

Naopak dobré výsledky by dle mého názoru mohli žáci vykazovat v pravopisném cvičení, jelikož na nácvik gramatiky se na základních školách klade velký důraz, poněvadž je to dle mě to nejdůležitější, co by si žáci měli ze základního vzdělání v rámci českého jazyka odnést. Slušně by si také respondenti mohli vést ve čtvrtém cvičení, ve kterém budou pouze vybírat z předepsaných možností. Jediné úskalí, kterém vidím u tohoto cvičení, je, že žáci nebudou číst pozorně a spletou si výraz s jiným slovem či nebudou umět slovo správně vyslovit, což jim výběr logicky ztíží.

Pro praktickou část byly stanoveny tyto konkrétní předpoklady:

1. Žáci přijímají nejvíce cizích slov z internetu.
2. Starší žáci, žáci osmých a devátých tříd, se více orientují v cizí slovní zásobě.
3. Starší žáci užívají cizí slova více než žáci mladších ročníků.

7.2 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumu se zúčastnili žáci Masarykovy základní školy ve Kdyni. Dotazník byl zaslán elektronicky celkem 200 žákům. Dotazník vyplnilo 120 žáků – z toho 28 žáků šestých ročníků, 30 žáků sedmých ročníků, 27 žáků osmých ročníků a 35 žáků devátých ročníků.

Dotazník žáci vyplňovali v rámci hodiny českého jazyka. Vzhledem k tomu, že je velmi obsáhlý, byl žákům na jeho vyplnění stanoven časový limit 45 minut (jedna vyučovací hodina). Někteří žáci však požádali kvůli technickým či jiným potížím o více času, tudíž jej zasílali v průběhu celého dne.

7.3 Vlastní šetření

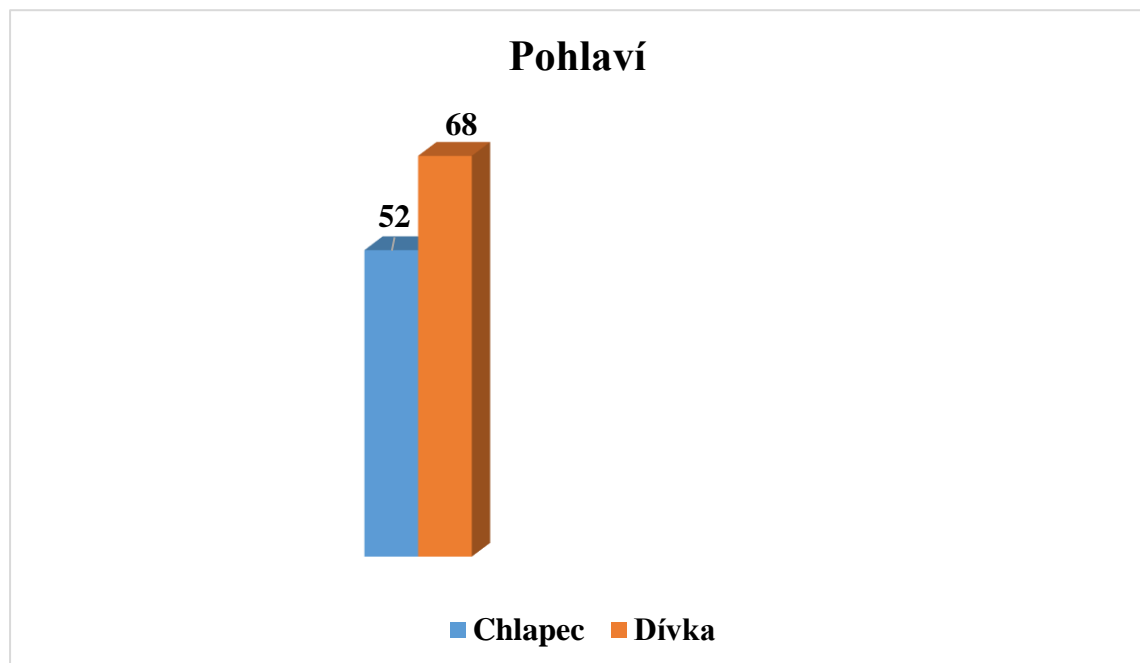
Dotazník obsahuje deset úkolů. Celé jeho znění je uvedeno na konci práce v příloze (viz Příloha 1).

Úkoly v dotazníku byly koncipovány tak, aby byla možnost zjistit povědomí žáků o slovech cizího původu v co největší míře.

7.3.1. První cvičení

Dotazník vyplnilo 68 dívek a 52 chlapců (viz Obrázek 1). Tento údaj není v dotazníku více rozpracován, do dotazníku byl vložen pouze pro zajímavost, aby autorka diplomové práce věděla, s jakým vzorkem žáků pracuje.

Obrázek 1 - Pohlaví

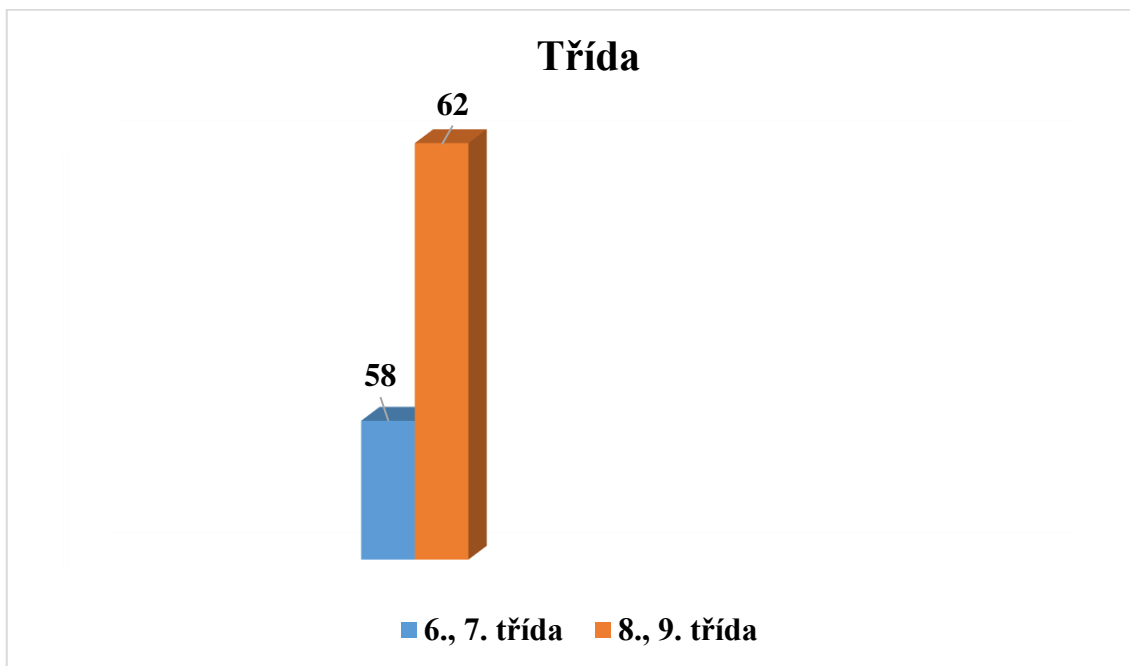

Zdroj: vlastní

7.3.2 Druhé cvičení

Skupinu studentů šestých a sedmých ročníků tvořilo 58 žáků, dotazník vyplnilo také 62 respondentů navštěvujících osmý a devátý ročník (viz Obrázek 2).

Obrázek 2 - Třída

Zdroj: vlastní

Zde již následuje samotná analýza jednotlivých úkolů z dotazníku, kterou jsem obohatila o grafy a tabulky, jež přehledně zaznamenávají výsledky provedeného výzkumného šetření. Toto grafické zpracování taktéž nabízí přehled o rozdílech mezi jednotlivými ročníky.

U některých cvičení rozebírám cizí slova podrobněji, uvádím většinou jejich původ a význam.

K vyhodnocování dotazníků jsem si vzala na pomoc výše zmíněné publikace, a sice *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž* a *Velký slovník cizích slov*. Dále jsem čerpala z *Internetové jazykové příručky*.

Jak je již psáno výše, žáci dotazníky vyplňovali během distanční výuky. I přesto, že jsem žáky požádala o pravdivé vyplnění na základě jejich dovedností, mohli respondenti odpovědi vyhledávat na internetu, mohli se radit se spolužáky nebo mohli požádat o pomoc příslušníka rodiny. Výsledky dotazníkového šetření tedy mohou být zkreslené.

7.3.3 Třetí cvičení

V tomto cvičení se měli dotazovaní zamyslet nad tím, kde se s cizími slovy setkávají nejčastěji. K dispozici měli několik předepsaných možností. Respondentům však bylo rovněž umožněno zvolit možnost „jinde“ a uvést tak jiné místo. V mnou utvořené nabídce byly tyto možnosti:

- doma (rodina)
- přátelé
- škola
- zájmový kroužek
- televize
- rádio
- internet
- knihy/časopisy
- jinde (kde?)

Z těchto možností si žáci volili celkem tři. Na první místo uváděli prostředí, kde se s cizími lexémy setkávají nejčastěji.

V jednotlivých ročnících vypadá umístění takto:

6., 7. ročník

1. místo: internet

2. místo: škola

3. místo: TV

8., 9. ročník

1. místo: internet

2. místo: škola

3. místo: TV

Všem ročníkům s velkým bodovým náskokem vévodí internet, což odpovídá naší hypotéze. Dnešní generace dětí a dospívajících jedinců tráví na internetu mnoho času. Tento fakt byl v posledním roce podpořen také distanční výukou, která byla kvůli globální situaci ve světě zavedena v březnu 2020. Na obohacování cizí slovní zásoby má také vliv hraní počítačových her, což je typické především pro chlapce. I při jmenované aktivitě se mládež učí cizí slova.

Pozici druhého místa ve všech ročnících zaujala škola, která se v momentě počátku povinné školní docházky stává přirozeným prostředím k učení.

Na třetím místě se umístila televize. Televize patří stále mezi jedno z nejoblíbenějších médií dětí a mladistvých. Sledování televize této věkové skupině přináší únik z reality, zábavu, relaxaci, ale také získávání nových informací (například při sledování zpráv, dokumentů atd.).

Na stupeň vítězů těsně nedosáhla skupina přátel, jež je v současnosti pro dospívající velmi důležitá. Právě v komunitě vrstevníků a spolužáků si osvojujeme velké množství slovní zásoby.

Dle výsledků jsme se také dozvěděli, že při čtení s cizími slovy do kontaktu nepřichází téměř nikdo. Tento fakt může být způsoben zejména tím, že děti přestávají číst.

7.3.4 Čtvrté cvičení

Cvičením číslo čtyři začíná dotazník jako takový. Úloha ověřuje porozumění cizím slovům. Toto cvičení sestává z 12 vybraných slov cizího původu – 11 substantiv a 1 adjektiva. U každého pojmu byly napsány tři možné definice – a), b), c). Žáci měli zvolit pouze jednu variantu a to tu, jež dle nich správně vystihuje dané slovo. Nabídka odpovědí byla tvořena tak, aby žáci museli pozorně číst a byli donuceni více přemýšlet, než nějakou možnost zvolí. Mezi možnostmi tak můžeme nalézt definice velmi podobných slov.

Pro tento úkol jsem volila náhodná slova, o kterých si myslím, že je společnost hojně využívá v rámci jazykové komunikace, případně se může jednat o slova, se kterými se dotazovaní mohli po dobu svého života setkat.

V této úloze si lépe vedli žáci 8. a 9. ročníků, došlo tedy k naplnění předpokladu. Celková průměrná úspěšnost činí 80 %. Nulová chybovost byla pouze u velmi známého slova *make-up*. Dále respondenti nejméně chybovali u výrazů *dialog* a *handicap*.

Naopak největší problémy žáci měli se slovy *faux pas* či *fraktura*. Zatímco u výrazu *faux pas* bylo hlavní potíží to, že žáci neumí slovo správně přečíst nebo se se slovem během svého života nesetkali, termín *fraktura* si pravděpodobně spletli s velmi podobným slovem *faktura*. Zde mohla být na vině nepozornost při čtení.

Následuje podrobnější rozbor jednotlivých výrazů. U každého slova je pro lepší znázornění vypracován graf, který ukazuje procentuální zastoupení všech odpovědí u všech ročníků. Správná odpověď je vždy vyznačena tučným písmem v popisku grafu.

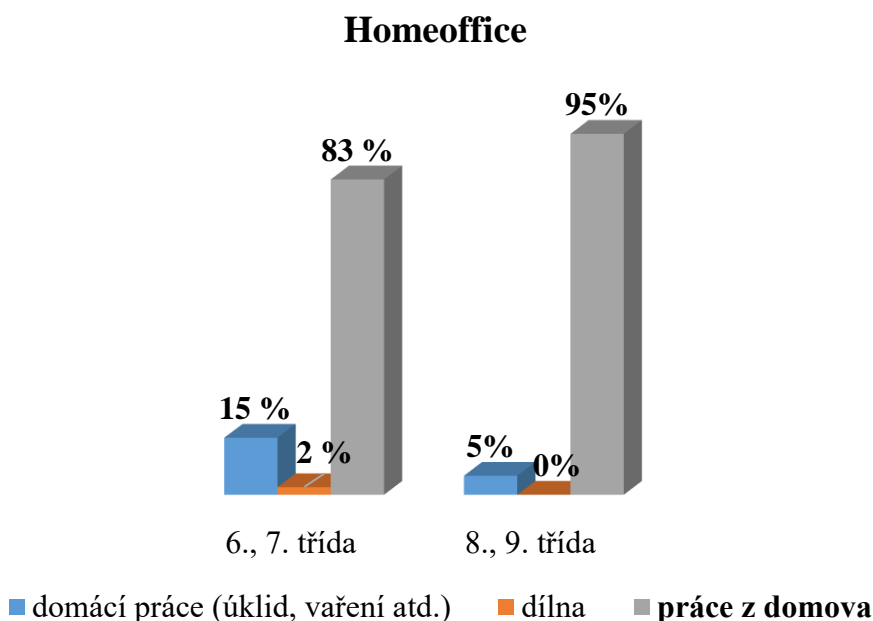
Homeoffice

Homeoffice je pojem anglického původu skládající se ze dvou slov: *home* = *doma* a *office* = *kancelář*, jímž vyjadřujeme možnost pracovat z domova. Jedná se o formu flexibilního zaměstnávání. Tato forma spolupráce je založena na vzájemné důvěře a respektu.

V současné době, i vzhledem ke světové pandemii, jde o relativně často užívaný a známý výraz. To dokazují i výsledky, ze kterých je patrné, že si s pojmem žáci poradili velmi obstojně.

U obou ročníků volila velká část respondentů správnou odpověď, tedy možnost c) – práce z domova. O něco lépe si zde vedli starší žáci, jejichž úspěšnost činila 95 %. Zbýlých 5 % se rozhodlo pro variantu a) – domácí práce. Z mladších žáků správně odpovědělo 83 %, ostatní žáci zvolili jinou možnost.

Obrázek 3 - Homeoffice

Zdroj: vlastní

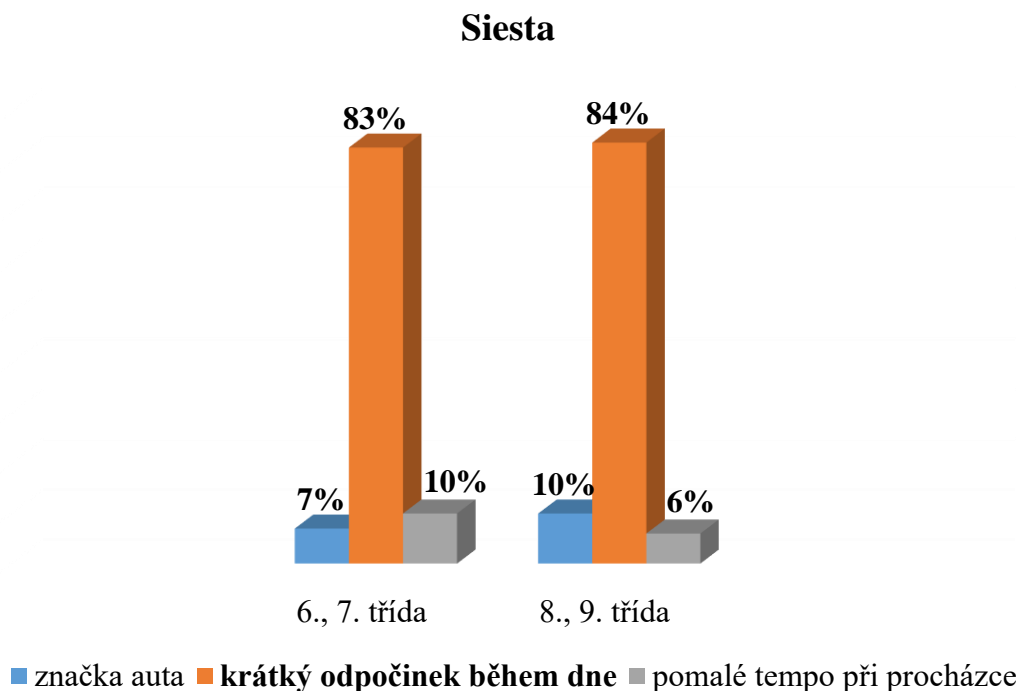
Siesta

Slovo siesta nachází původ v latinském výrazu *hora sexta* – *šestá hodina* (rozumí se šestá hodina dne, tedy poledne). Do českého jazyka bylo slovo převzato ze španělštiny.

Za siestu označujeme jakýkoli oddech, klid, chvíli odpočinku – zkrátka příjemnou chvíli, kterou si dopřáváme obvykle po obědě (Kraus et al., 2007, s. 727).

U tohoto pojmu byly výsledky všech ročníků téměř stejné. Správnou variantu vybralo 83 % žáků šestých a sedmých ročníků, kdežto starší respondenti získali náskok pouze jednoho procenta – správně odpovědělo 84 %. Čtyři žáci 6. a 7. tříd si mysleli, že siesta je značka auta, 6 žáků zvolilo variantu c) – pomalé tempo při procházce. U 8. a 9. tříd tomu bylo přesně naopak.

Obrázek 4 - Siesta

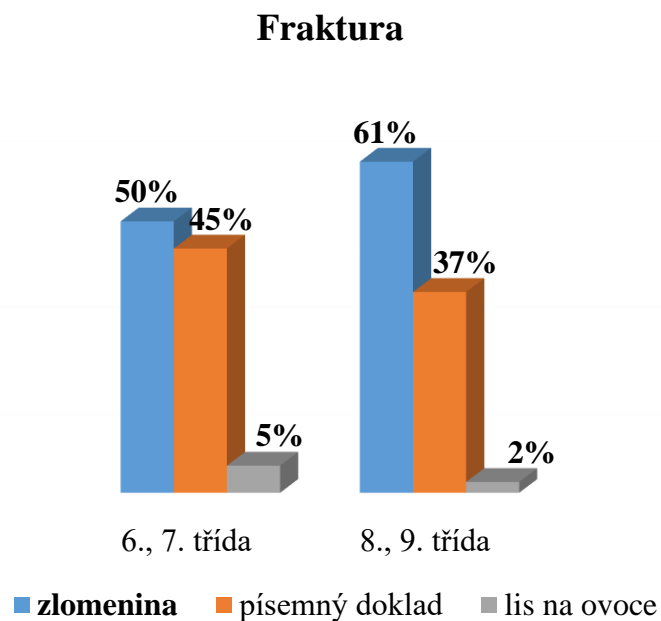
Zdroj: vlastní

Fraktura

Slovo fraktura pochází z latiny. Termín se používá v mnoha odvětvích, má tedy více významů. Jde o medicínské označení pro zlomeninu, v jiném oboru se ale také může jednat o německé gotické lomené písmo s ostrými lomenými i oblými tahy, jež je v současnosti užívané zejména pro titulky a reklamu (Kraus et al., 2007, s. 259).

Zde se pravděpodobně projevila nepozornost při čtení. Vyplývá to z šetření, kdy si mnoho respondentů myslelo, že fraktura je písemný doklad. Spletli si tak pojem s výrazem faktura, jež je téměř totožný. Tuto nesprávnou variantu zvolilo 45 % mladších žáků a 37 % žáků starších. Starší žáci zde byli o něco úspěšnější.

Obrázek 5 – Fraktura

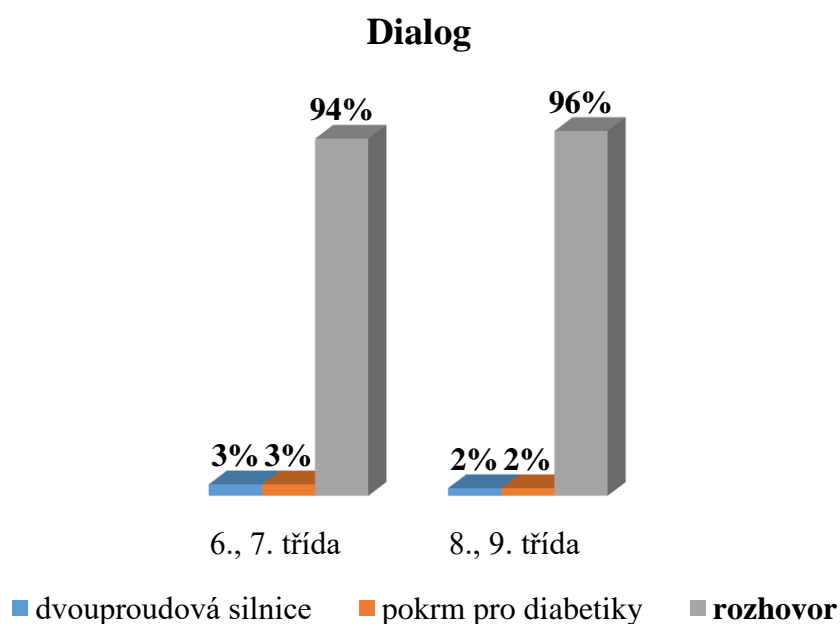
Zdroj: vlastní

Dialog

Dialog neboli také rozhovor je rozmluva mezi minimálně dvěma osobami. Jde o základní složku dramatického díla, která v podobě vzájemných replik dvou či více mluvčích vytváří vývoj děje a odhaluje charakteristiky postav. Výraz má řecký původ. Opakem dialogu je monolog (Kraus et al., 2007, s. 171).

S pojmem se žáci mohou v rámci výuky setkávat především v hodinách literatury, zřejmě proto jim nečinilo žádné potíže vybrat vhodnou možnost. Pouze minimum žáků vybralo jinou odpověď než tu správnou. V nižších ročnících chybně odpověděli celkem 4 žáci, tedy 6 % z celkového počtu. Dva z nich zvolili možnost a) – dvouproutová silnice, dva si vybrali variantu b) – pokrm pro diabetiky (lidi trpící cukrovkou). V 8. a 9. ročnících pochybili dohromady 2 žáci, tedy 4 %. Jeden žák zaškrtl a), druhý b).

Obrázek 6 - Dialog

Zdroj: vlastní

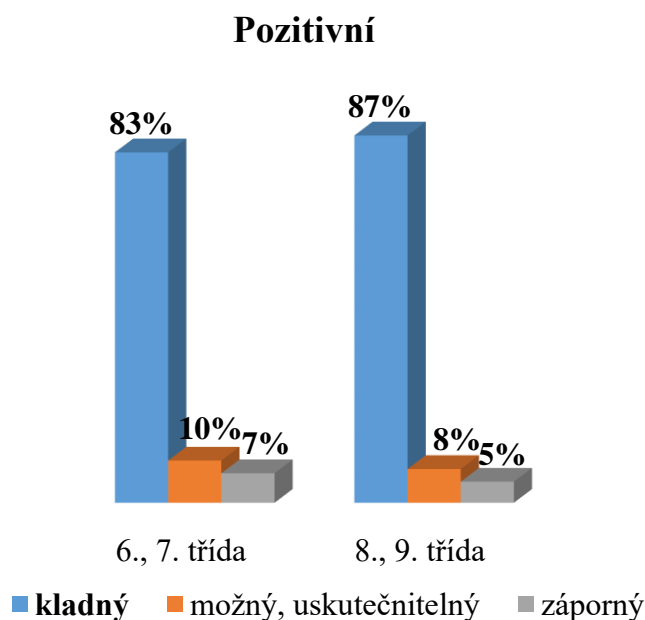
Pozitivní

Toto adjektivum pocházející z latiny označuje něco kladného, založeného na skutečnosti či něco dokázaného. Po významové stránce se přídavné jméno rovněž vztahuje k něčemu, co ztělesňuje klad, vyjadřuje prospěšnost něčeho. Je to rovněž přídavné jméno stavějící se příznivě k situaci, obsahující nebo vyjadřující souhlas, přesvědčení (Kraus et al., 2007, s. 644).

Vzhledem k tomu, že poslední rok je zmíněné adjektivum skloňováno ve všech pádech, předpokládala jsem vysokou úspěšnost při volbě vhodné varianty. Můj předpoklad se naplnil pouze zčásti, neboť jsem čekala úspěšnost téměř stoprocentní.

I přesto, že se výraz vyskytuje v současné každodenní slovní zásobě, při výběru varianty se zmýlilo poměrně mnoho tázaných – 17 % mladších žáků a 13 % respondentů starších.

Obrázek 7 – Pozitivní

Zdroj: vlastní

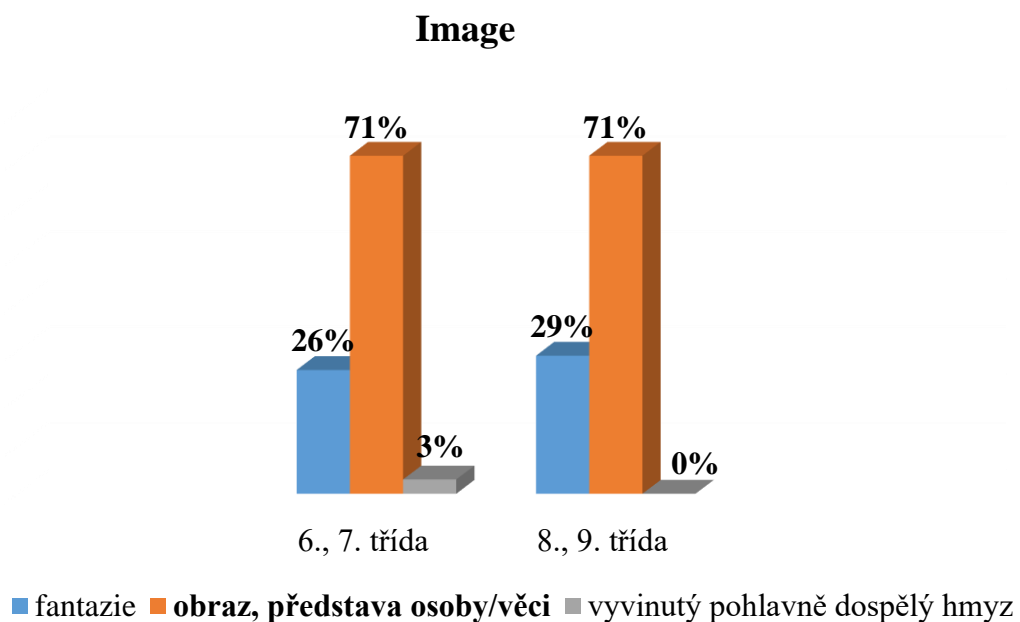
Image

Substantivum image má původ v jazyce anglickém. Jeho správná výslovnost zní [imidž] (Kraus et al., 2007, s. 338).

V českém jazyce ho můžeme používat ve dvou rodech – ženském (*nová image*) nebo mužském (*nový image*). Ačkoli bychom výraz měli dle příruček skloňovat, v písemném projevu často zůstává lexém neskloňný, což nelze považovat za nesprávné (Kraus et al., 2007, s. 338).

S tímto slovem si poměrně dobře poradili žáci všech ročníků. Správnou variantu ve všech ročnících zvolilo 71 % žáků. Skóre mezi třídami je tedy vyrovnané.

Obrázek 8 – Image

Zdroj: vlastní

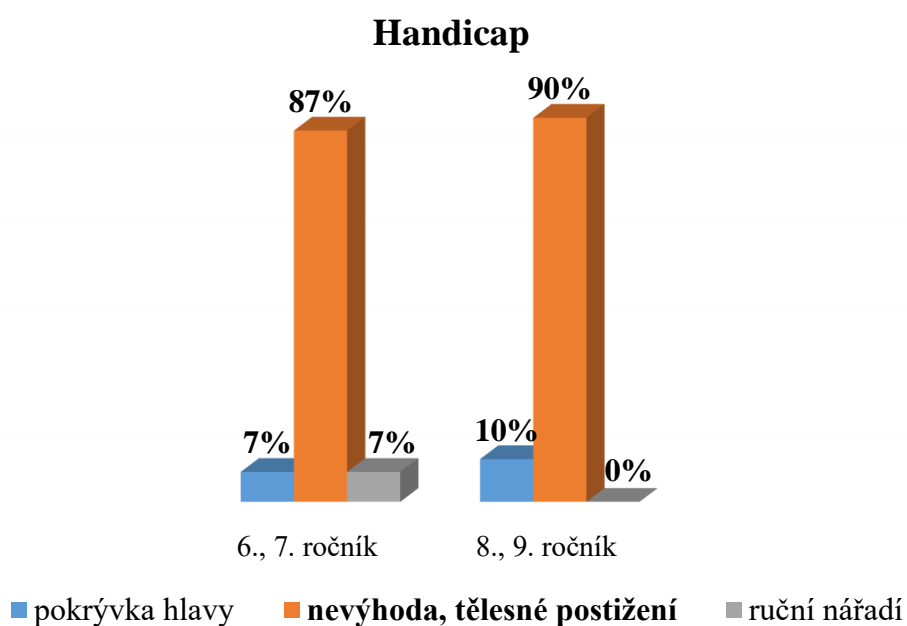
Handicap

V psané podobě lze taktéž užívat variantu hendikep, přičemž tento dubletní tvar odpovídá výslovnosti lexému [*hendykep*]. Jedná se o výraz anglického původu. Handicap nejčastěji označuje nevýhodu, znevýhodnění zejména týkající se tělesného stavu (takzvané tělesné postižení). Dalším významem tohoto slova je nerovnost podmínek při sportovním utkání (Kraus et al., 2007, s. 296).

U tohoto slova s nepatrným náskokem uspěli starší žáci, to znamená žáci osmých a devátých tříd.

U žáků nižších ročníků druhého stupně (šestých a sedmých tříd) chybovalo celkem 13 % žáků. Čtyři respondenti označili jako správnou variantu a) – pokrývka hlavy. Je možné, že tuto odpověď zvolili dle slova cap, což je slovo označující čepici. Čtyři žáci zaškrtnuli jako správnou možnost c) – ruční náradí. Tito žáci si patrně spojili počátek slova „hand“ s českým výrazem ruka, tudíž zaškrtnuli tuto možnost. Žáci z vyšších ročníků volili pouze mezi možnostmi a) a b). Variantu a) zvolilo 10 % dotazovaných, kdežto většina se správně rozhodla pro odpověď c).

Obrázek 9 - Handicap

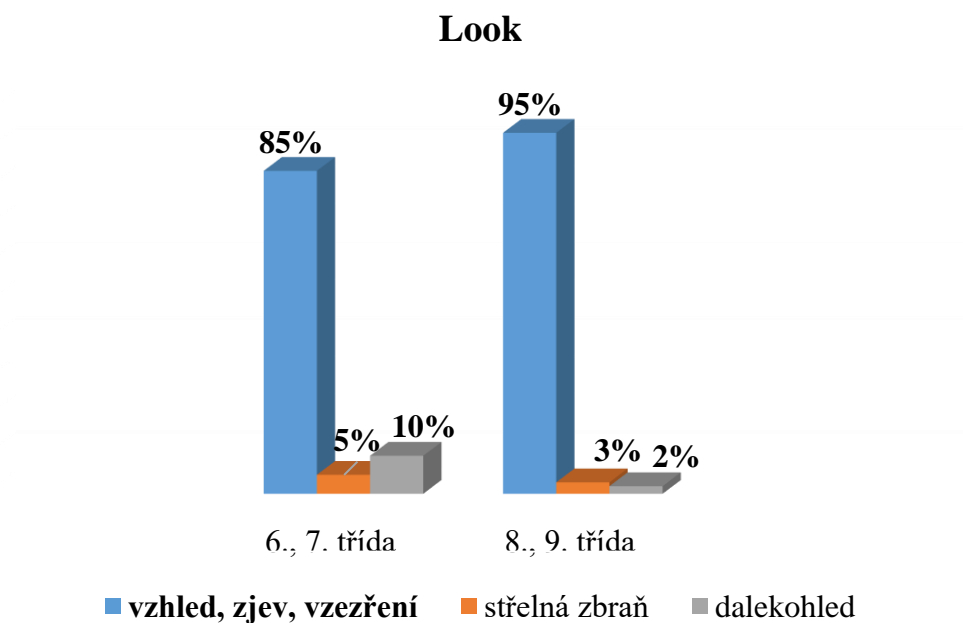
Zdroj: vlastní

Look

Look je anglický výraz pro substantiva výraz, zjev, vzezření.

Žáci všech ročníků si se zmíněným lexémem poradili velmi dobře. Pro možnost a) – vzhled, zjev, vzezření se rozhodlo 85 % respondentů šestých a sedmých tříd. O něco úspěšnější byli žáci starší. V této skupině označilo správnou odpověď 95 %. Nízkou chybovost lze přičíst znalosti anglického výrazu.

Obrázek 10 – Look

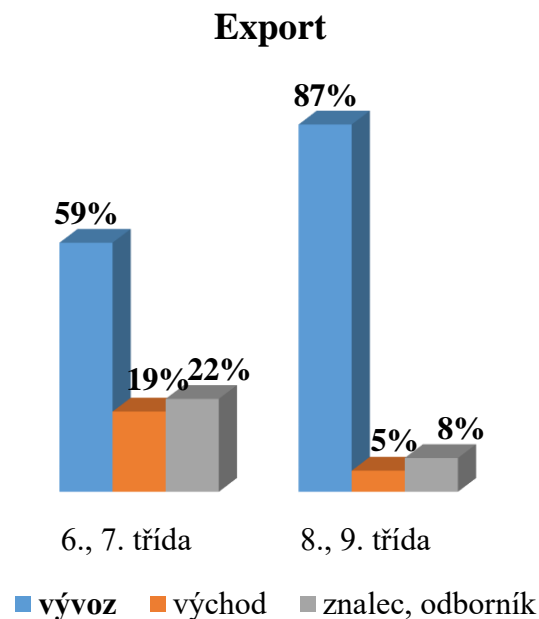
Zdroj: vlastní

Export

Export, česky vývoz, je původem anglický výraz. Antonymem je slovo import.

Žáci vyšších ročníků si s tímto slovem cizího původu poradili obstojně. Pro správnou možnost se rozhodlo 87 % žáků. Dalších 5 % žáků zaškrtno chybnou možnost b) – východ, 8 % si myslelo, že je správně varianta c) – znalec, odborník. Ti, kteří volili poslední odpověď, zřejmě nečetli pozorně a pravděpodobně si pojem spletli s velmi podobně znějícím slovem expert. Ani mladší respondenti nebyli při čtení pozorní, chybovali o něco více než jejich starší spolužáci. Správně odpovědělo jen 59 %. Zbylých 41 % se rozhodlo pro nesprávnou možnost.

Obrázek 11 – Export

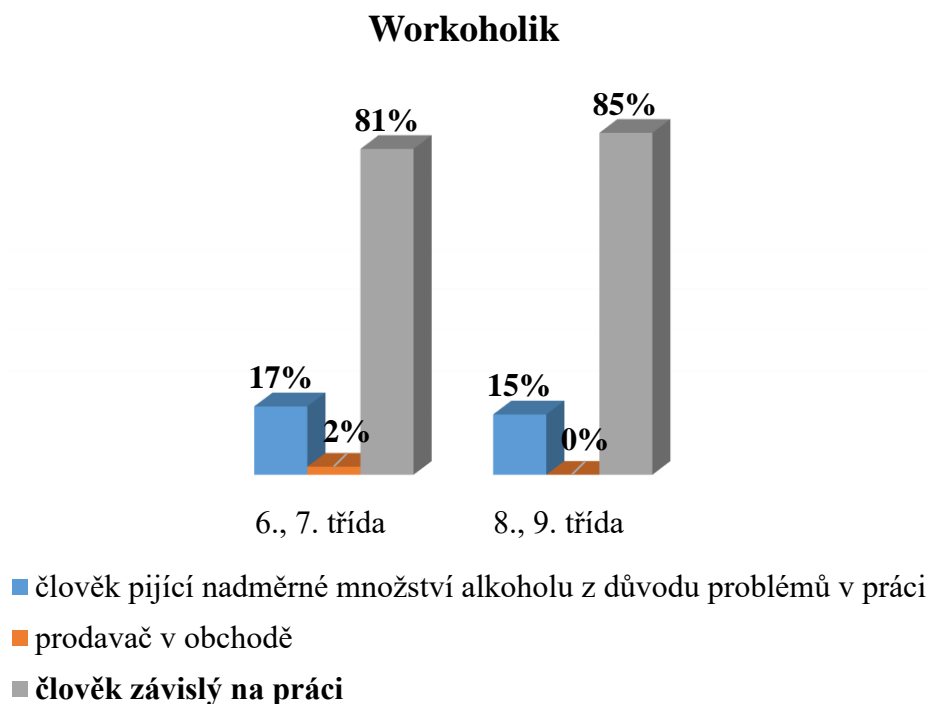
Zdroj: vlastní

Workoholik

Workoholik je slovo anglického původu. Výraz správně vyslovujeme jako [vorkohlik]. Základem slova je anglicismus *work – práce*. Workoholici jsou lidé chorobně závislí na své práci. Souběžně lze užívat dvě varianty tohoto slova – workoholik a workholik. Začlenění složenin do české tvaroslovné soustavy probíhá poměrně bez potíží. Díky svému zakončení se snadno zařazují do skloňovacích typů. Varianta workoholik obsahuje spojovací hlásku *-o-*, která je v českých složeninách nejrozšířenější. Výraz díky tomu vešel do širšího užívání, neboť možnost bez spojovací hlásky se vyslovuje hůře (Rangelova, 1996, Workoholismus a to ostatní, Naše řeč [online], ročník 79, číslo 2, s. 110–112, dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7309>).

O něco úspěšnější při výběru správné odpovědi byli opět starší žáci. Správně odpovědělo 85 %. Zbylí studenti zvolili variantu a) – člověk pijící nadměrné množství alkoholu z důvodu problémů v práci. Zmátlo je zřejmě zakončení *-holik*, které nacházíme ve slově alkoholik (osoba pijící nadměrné množství alkoholu). Z mladších žáků správně odpovědělo 81 %. Ostatní zakroužkovali možnost a) či b) – prodavač v obchodě.

Obrázek 12 – Workoholik

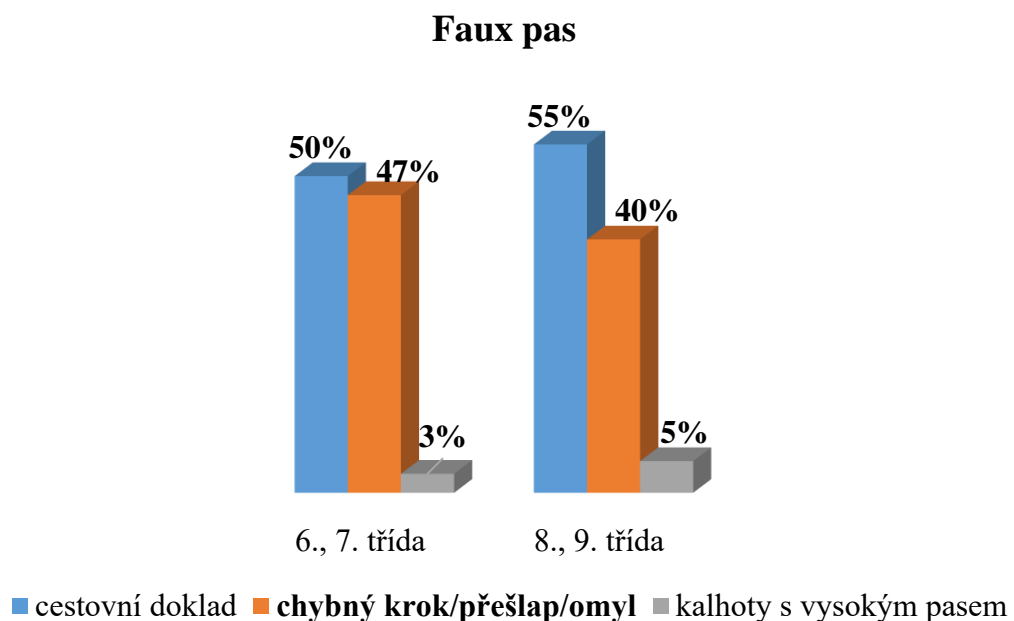
Zdroj: vlastní

Faux pas

Slovo faux pas (čteme [fó pa]) je přejaté z francouzského jazyka. Jedná se o neskloňné substantivum, které označuje porušení pravidel společenského chování nebo dobrých mravů. Do češtiny tento výraz doslova překládáme jako chybné jednání, omyl, nedopatření, společenskou chybu (Kraus et al., 2007, s. 236).

Úskalí u tohoto pojmu spatřuji v tom, že žáci pravděpodobně nedokážou slovo správně přečíst. V písemné podobě viděli známé slovo pas, jež je přesvědčilo o tom, že bude správná varianta buď a) – cestovní doklad, nebo c) – kalhoty s vysokým pasem. Správně odpověděla přesně necelá polovina žáků šestých a sedmých tříd (47 %). U starších žáků úspěšnost činila pouze 40 %. Je to jediné slovo, u kterého dopadli lépe žáci nižších ročníků druhého stupně základních škol.

Obrázek 13 – Faux pas

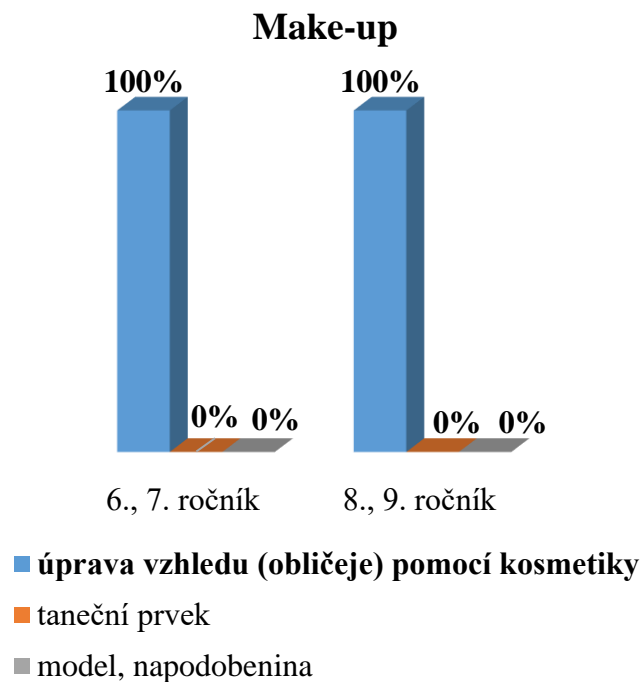
Zdroj: vlastní

Make-up

Při psaní slova make-up můžeme použít rovněž jeho dubletní tvar *mejkap*, který je shodný s výslovností tohoto slova. Pojem má původ v anglickém jazyce a označuje jak jemný, barevný, snadno roztíratelný krém na líčení tváří, tak i způsob líčení tímto krémem. Jedná se tedy o celkovou úpravu zevnějšku za pomoci kosmetických přípravků (Kraus et al., 2007, s. 498).

U tohoto cizího slova jsme ve všech ročnících zaznamenali stoprocentní úspěšnost, z čehož lze usoudit, že se jedná o hojně užívané slovo.

Obrázek 14 – Make-up

Zdroj: vlastní

7.3.5 Páté cvičení

Cvičení sestává z celkem devíti vět. Úkolem žáků bylo nahradit ve větách tučně vyznačená slova či slovní spojení synonymickými výrazy, tedy slovy stejného nebo podobného významu. Jedná se o otevřenou úlohu.

Při vypracování úkolu velmi záleželo na tom, zda si žáci vzpomenou, jak definujeme synonyma. Byť se již všichni respondenti s pojmem na základní škole setkali, je velmi pravděpodobné, že někteří si termín spletou například s antonymy, případně si vůbec nevzpomenou, co to synonyma jsou.

Pro tuto úlohu byla vybrána následující slova/slovní spojení:

basketbal, atraktivní, kreativita, korupce, elastická, adoptovat, celebrita, song, být in.

Jsou to slova či slovní spojení běžně užívaná v každodenní mluvě, tudíž jsem předpokládala, že by je žáci mohli znát. Nevýhodou tohoto cvičení je, že zde nejsou na výběr žádné možnosti, jako tomu bylo u předchozího cvičení. Respondenti jsou tak odkázáni zcela na své znalosti. Největší chybovost předpokládám u slov atraktivní a kreativita.

V první větě bylo ztučněno podstatné jméno anglického původu **basketbal**. Tento výraz v české mluvě natolik zdomácněl, že se používá dle mého názoru častěji než domácí slovo košíková. Zmíněný český výraz byl v tomto případě také jedinou správnou odpovědí. Z žáků zastupujících mladší ročníky, tedy 6. a 7. třídy, správně odpovědělo pouze 64 %. Žáci vyšších ročníků byli úspěšnější – jejich úspěšnost činila 85 %. Mezi chybnými odpověďmi se objevila pojmenování dalších míčových her – házená, vybíjená, fotbal. Jeden z žáků slovo basketbal zkrátil na basket, což za synonymum považovat nelze.

Ve druhé větě měli žáci vhodným synonymem nahradit slovo **atraktivní**. Adjektivum nachází původ v řečtině a do češtiny ho překládáme jako přitažlivý, lákavý, poutavý či zajímavý. U tohoto výrazu byla zaznamenána největší chybovost. Správně odpovědělo pouze 43 % žáků šestých a sedmých ročníků a 44 % respondentů z osmých a devátých tříd. Nadpoloviční většina žáků obou skupin si myslela, že adjektivum atraktivní překládáme přídavnými jmény pěkná/hezká/půvabná/krásná. Mezi chybnými odpověďmi se ale také vyskytla slova jako milá, sympatická, veselá, oblíbená či zábavná.

Dalším pojmem, ke kterému respondenti hledali synonymický výraz, byla **kreativita**. Jedná se o slovo přejaté z latiny, jímž rozumíme nějakou tvořivou činnost, tvoření či produktivní styl myšlení odrážející se v činnosti jedince. Se slovem si dobře poradilo 73 % mladších žáků, úspěšnější byli starší žáci – správné synonymum napsalo 87 % žáků. Mezi chybnými odpověďmi se vyskytly výrazy originalita, představivost či pracovitost.

Ve čtvrté větě bylo tučně označeno slovo **korupce**, které pochází z latiny. Za korupci považujeme získávání neoprávněných výhod za úplatek, úplatkářství, podplácení, korumpování. Ze šestých a sedmých tříd uvedlo odpověď úplatkářství/podplácení 75 % dotazovaných. U starších žáků byla úspěšnost vyšší, dosáhla 89 %. Žáci, kteří přesnou odpověď nevěděli, alespoň uvedli, že se jedná o něco špatného, zločinného nebo že se jedná o zneužití funkce.

V další větě měli žáci za úkol nahradit synonymickým výrazem adjektivum **elastická**. V češtině zmíněným pojmem označujeme pružný, poddajný, vláčný materiál. S tímto slovem si žáci poradili velmi dobře. Vhodné synonymum našlo 91 % dotazovaných žáků šestých a sedmých ročníků, u žáků osmých a devátých tříd vystoupala úspěšnost až na 97 %. Mezi chybnými odpověďmi se vyskytovala slova jako pevná, pohodlná, příjemná.

Vyznačeným slovem v šesté větě bylo verbum **adoptovat**. Za správnou odpověď jsem zde považovala synonymum osvojit. Zde byli o dvě procenta úspěšnější mladší žáci, přičemž správnou odpověď uvedlo 86 %, kdežto úspěšnost starších žáků činila 84 %. Mezi odpověďmi, jež nešlo považovat za správné, se vyskytla slova koupit, ochočit, vypůjčit, objevilo se ale rovněž antonymum dát dítě pryč.

V sedmé větě bylo ztučně slovo **celebrita**. Celebritou označujeme proslulou, ve společnosti či ve svém oboru váženou osobnost. Se slovem si správně poradilo 97 % žáků šestých a sedmých tříd. Dva žáci z této skupiny neodpověděli vůbec. Úspěšnost žáků starších pak činila 100 %. Dle výsledků je patrné, že se jedná o známé slovo, které dotazovaní zjevně znají.

V předposlední větě se žáci pokusili najít synonymum k výrazu **song**. Slovo si ponechalo původní pravopis i původní výslovnost. V českém jazyce jsme zmíněný výraz zařadili do mužského rodu ke vzoru hrad. Jedná se o pojem z oblasti hudby. Za správné odpovědi můžeme považovat synonyma píseň, písnička, skladba. U tohoto slova jsem

předpokládala velmi vysokou úspěšnost. Předpoklad se naplnil, neboť si se slovem správně poradilo v obou skupinách 98 %. V každé skupině chybovali dva žáci, kteří ztučněné slovo nesprávně nahradili výrazem film.

V poslední větě bylo tučně označeno slovní spojení **být in**. Za správné odpovědi mohlo být považováno následující: mít o něčem přehled, být v souladu s módou/módními trendy. I přesto, že jsem zde očekávala téměř stoprocentní úspěšnost, správně odpovědět zvládlo jen 73 % žáků šestých a sedmých tříd a 71 % respondentů osmých a devátých ročníků. Mezi chybné odpovědi se zařadila spojení být hustý/slavný/zajímavý/oblíbený/lepší/dokonalý/krásný/originální nebo být středem pozornosti/vyniknout. Nejvíce mě překvapila odpověď, že být in znamená nebýt šikanovaný.

Tabulka 1 – Počet správných odpovědí u pátého cvičení

Zadaná slova/slovní spojení	Správné odpovědi 6., 7. ročník	Správné odpovědi 8., 9. ročník
basketbal	37 (64 %)	53 (85 %)
atraktivní	25 (43 %)	27 (44 %)
kreativita	42 (73 %)	54 (87 %)
korupce	43 (75 %)	55 (89 %)
elastická	53 (91 %)	60 (97 %)
adoptovat	50 (86 %)	52 (84 %)
celebrita	56 (97 %)	68 (100 %)
song	57 (98 %)	61 (98 %)
být in	42 (73 %)	44 (71 %)

Zdroj: vlastní

7.3.6 Šesté cvičení

Nadcházející cvičení se skládá ze sedmi vět. Úkolem žáků zde bylo vysvětlit význam vyznačených slov v níže napsaných větách:

- Ve zpěvníku bylo několik **variant** této písně.
- Co nemá v hlavě, v **apatyce** nekoupí.
- Dům měl zatížený hypotékou, kterou použil na jeho **rekonstrukci**.
- Než začnete hrát hru, přečtěte si tyto **instrukce**.
- Na výstavě nebyl vystaven originál, ale jeho **replika**.
- Chlapec se choval ke starší ženě **arogantně**.
- **Ilustrace** se mi líbila, ale text byl příliš komplikovaný.

Většina žáků však nevysvětlovala význam výrazů pomocí vlastních slov, nýbrž k lexémům hledala synonyma.

Zde již následuje analýza výsledků jednotlivých slov a poté i shrnutí celé úlohy.

Varianta

Varianta je slovo latinského původu, které má několik významů:

- proměnná veličina,
- obměněná veličina/obměna,
- v lingvistice jeden z formálně odlišných, ale funkčně totožných jazykových prostředků,
- ve výtvarnictví obměna originálu s určitými odchylkami,
- při šachové hře jeden ze způsobů pokračování hry od určitého tahu (Kraus et al., 2007, s. 845).

Pojem vhodně dokázalo vysvětlit 78 % žáků šestých a sedmých tříd a 85 % žáků osmých a devátých ročníků, kteří variantou nejčastěji označovali obměněnou možnost zpracování, několik typů zpracování. Naopak mezi nesprávně vysvětlené významy jsme zařadili odpovědi výběr či nápad.

Apatyka

Slovo apatyka nachází původ v řečtině. Je to označení pro lékárnu (Kraus et al., 2007, s. 66).

S výrazem si poradilo 38 % žáků navštěvujících šestý či sedmý ročník. Dalších 21 % napsalo, že pojem označuje obchod, ale nedokázali blíže specifikovat, co se zde prodává. Z této skupiny rovněž 24 žáků neodpovědělo vůbec, případně napsali, že správnou odpověď neznají. Všichni tázaní z vyšších ročníků odpověď zapsali – 87 % si s úlohou poradilo, zbylých 13 % alespoň vědělo, že apatyka je obchod.

Rekonstrukce

Pojem rekonstrukce pochází z jazyka latinského. Ve slovníku je definován jako:

- opětovné sestavení,
- uvedení do původního stavu,
- přestavba,
- přepracování (Kraus et al., 2007, s. 690).

Správnou možnost znalo 88 % žáků nižších tříd. U žáků starších činila úspěšnost téměř 100 % (konkrétně 98 %). Špatně odpověděl pouze jeden žák, který si pod rekonstrukcí představil obraz.

Instrukce

Jedná se o slovo latinského původu. Zmíněný pojem má opět několik významů:

- návod/poučení/předpis/směrnice,
- posloupnost symbolů předepisujících provedení jedné operace nebo dílčí části nějakého procesu (Kraus et al., 2007, s. 354).

Se slovem instrukce si žáci poradili obstojně. Správnou odpověď znalo 52 žáků mladších (90 %) a 61 žáků starších (98 %). Mezi chybnými odpověďmi se objevila slova malba, příkaz, nápověda.

Replika

Rovněž slovo mající původ v latině. Hovoříme-li o replice, máme na mysli jednu z těchto možností:

- projev účastníka dialogu/odpověď,
- původní výtvarné dílo autora, který jím opakuje vlastní originál,
- odpověď žalobce na vyjádření obhájce nebo žalovaného,
- otisk povrchu zkoumané látky pozorovaný v elektronovém mikroskopu místo látky samé (Kraus et al., 2007, s. 694).

Výsledky výzkumu ukazují, že výraz je mezi druhostupňovými žáky znám. Lépe si se slovem poradili starší žáci, jejich úspěšnost činila 94 %, kdežto ve druhé skupině odpovědělo správně 49 respondentů, což odpovídá 84 %.

Arogantně

Toto adverbium je odvozené od latinského substantiva arogance, jež v překladu znamená drzost, hrubost, domýšlivost, nadutost či zpupnost (Kraus et al., 2007, s. 75).

U žáků mladších byla zaznamenána úspěšnost 83 % a ze starších žáků správnou variantu uvedlo 94 % dotazovaných.

Ilustrace

Slovo ilustrace pochází z latiny. Jedná se o kresbu či malbu, jež doprovází tištěný text. Dalším významem je poté názorný příklad/vzor/doklad/názorné svědectví (Kraus et al., 2007, s. 338).

Toto slovo žáci slýchávají často při výuce ve škole, proto s ním neměli sebemenší problémy. Správnou odpověď zaznamenalo 93 % žáků šestých a sedmých ročníků. Tři žáci neodpověděli vůbec, jeden žák napsal, že ilustrace je něco napsaného. Starší žáci si s výrazem poradili ještě lépe – význam lexému správně vysvětlilo 97 %. Dva žáci zaměnili ilustraci s ilustrátorem.

Tabulka 2 – Počet správných odpovědí u šestého cvičení

Zadaná slova	Správné odpovědi 6., 7. ročník	Správné odpovědi 7., 8. ročník
varianta	45 (78 %)	53 (85 %)
apatyka	22 (38 %)	54 (87 %)
rekonstrukce	51 (88 %)	61 (98 %)
instrukce	52 (90 %)	61 (98 %)
replika	49 (84 %)	58 (94 %)
arogantně	48 (83 %)	58 (94 %)
ilustrace	54 (93 %)	60 (97 %)

Zdroj: vlastní

7.3.7 Sedmé cvičení

V sedmém cvičení jsme se zaměřili na takzvaná paronyma. Za paronyma považujeme slova, jež si jsou po formální stránce podobná, avšak po sémantické stránce se od sebe zcela odlišují.

Pro tuto úlohu jsem zvolila následující dvojice slov:

- efekt X afekt,
- inspekce X infekce,
- suverén X suterén.

Úkolem respondentů bylo vysvětlit rozdíl mezi uvedenými výrazy. Cílem cvičení bylo nejen zjistit, zda žáci slova znají, ale zda je také umí vhodně používat.

S úlohou měli žáci poměrně velké potíže. Většinou dokázali správně vysvětlit význam pouze jednoho slova z dvojice. Mnoho žáků úkol nechalo zcela bez povšimnutí.

Zde již následuje analýza výsledků.

EFEKT x AFEKT

Efekt je lexém nacházející původ v jazyce latinském. Označuje účinek, výsledek, ale také úspěch, dojem či okázalost. V neposlední řadě si pod zmíněným pojmem můžeme představit cenný papír, s nímž se obchoduje na peněžních burzách (Kraus et al., 2007, s. 196).

Slovo afekt pochází taktéž z latiny. V překladu tento pojem vyjadřuje neodpovídající přehnanou reakci, vzrušení, citové rozrušení, strojenost a prudké pohnutí mysli projevující se prechlivostí (Kraus et al., 2007, s. 26).

V této dvojici slov se nám dostalo odpovědí pouze od 17 žáků šestých a sedmých ročníků. 41 žáků (71 %) nenapsalo žádnou odpověď. Mezi správnými odpověďmi se 4x vyskytla účinnost, 2x výsledek, zbytek žáků napsal, že je to něco, co nás zkrášlí na mobilním telefonu, případně že se jedná o efekt zvukový či světelný – zkrátka něco, co na nás udělá dojem. Afekt pak nejčastěji definovali jako rozčilení, přehnanou reakci, prudkou emoční reakci, vztek/hněv/útok či záchvat zloby. Všichni žáci tedy odpověděli správně.

Z žáků osmých a devátých tříd odpovědělo 30 žáků (48 %), z toho 18 z nich definovalo jen jeden z uvedených pojmů. U efektu se objevila 10x odpověď účinek, 4x dojem, 12x zkrášlení pomocí mobilního telefonu a 1x zvukový efekt. Afekt žáci z této skupiny definovali jako prudkou emoční reakci (11x), 2x unáhlené/přehnané jednání, 2x rozčilení/naštvaní, 5x se objevila hádka/konflikt z rozčilení. Všechny uvedené možnosti lze považovat za správné.

INSPEKCE x INFEKCE

Českými ekvivalenty slova inspekce jsou výrazy kontrola, dohled, dozor. Tímto pojmem označujeme také skupinu lidí, jež provádí dohled či kontrolní prohlídku. Slovo pochází z latiny (Kraus et al., 2007, s. 353).

Infekce je rovněž původem latinské slovo, které označuje zanesení choroboplodných zárodků do těla, poškození tkáně mikroorganismy či nákazu (Kraus et al., 2007, s. 347).

S touto dvojicí slov měli žáci nejmenší potíže.

Pojem inspekce správně vysvětlilo 53 žáků šestých a sedmých tříd (91 %) a 60 žáků starších (97 %). Respondenti tento cizí výraz nejčastěji vysvětlovali jako kontrolu, úřední dohled, skupinu osob, která dohlíží, zda je všechno v pořádku. Zbylých sedm žáků, jež nejsou započítány ve správných variantách, nezapsalo odpověď žádnou.

Výraz infekce taktéž nedělal dotazovaným problémy. Hravě si s ním poradilo 50 mladších žáků, což odpovídá 86 % a 57 starších žáků, což činí 92 %. Většinou odpovědi u obou skupin byla nákaza. Odpovědi, že je to něco v ruce/v noze a tak podobně, nemohly být započítány jako správné, neboť nebylo blíže specifikováno, o co konkrétně se jedná.

SUVERÉN x SUTERÉN

Slovo suverén má svůj původ ve francouzském jazyce. Suverénem označujeme svrchovaného vládce, panovníka. Suverénem je také člověk dokonale ovládající nějaký obor, ve kterém vyniká. Případně je to osoba, která se projevuje sebevědomým až povýšeným chováním (Kraus et al., 2007, s. 761).

Suterén je pojmenování pomocí francouzského výrazu pro podzemní podlaží budovy (Kraus et al., 2007, s. 761).

Přesně polovina mladších žáků (celkem 29) nechala tuto dvojici zcela bez povšimnutí. Zbylých 50 % se pokusilo o vyplnění. Za suveréna označilo pět žáků sebejistého člověka, dva žáci ho definovali jako někoho, kdo všechno ví a všechno zná, jeden respondent použil výraz „machýrek“. Dva dotazovaní si pod suverénem představili panovníka a zbylí dva žáci osobu, jež dokonale ovládá svůj obor. U pojmu suterén 22 žáků odpovědělo, že se jedná o sklep, tři žáci jako odpověď napsali podzemní patro a čtyři respondenti suterén znají jako nejspodnější patro v budově. Lze tedy konstatovat, že dotazovaní z první skupiny, kteří odpověděli, odpověděli správně.

Co se týče starších studentů – 30 žáků (48 %) neodpovědělo vůbec. Ze zbylých 32 žáků zapsalo 17 dotazovaných odpověď pouze k jednomu pojmu. Dle čtyř žáků osmých a devátých ročníků je suverén člověk, který dělá svou práci s jistotou a skvěle ji ovládá, sedm žáků si myslelo, že se jedná o vladaře/panovníka a tři respondenti ho označili jako osobu, jež všechno ví. Za ne úplně přesné pak považujeme odpovědi čtyř žáků, mezi kterými se vyskytlo, že je to člověk nezávislý, odhodlaný, dělající vše na plné čáře. U

pojmu suterén se objevily tyto odpovědi: 4x patro pod zemí, 9x nejspodnější podlaží domu, 11x sklep. Odpovědi tří žáků, že se jedná o část domu, nelze považovat za správné, neboť přesně nezapsali, o jakou část domu jde. Chybně odpověděli i dva žáci, kteří si mysleli, že je to horní část v domě/poslední patro.

7.3.8 Osmé cvičení

Osmé cvičení dotazníku se zaměřuje na pravopis slov cizího původu. V této úloze žáci doplňovali i/y do celkem devatenácti uvedených slov.

Níže je napsané správné řešení. Hlávky, jež žáci doplňovali, jsou pro snadnější orientaci zvýrazněné tučným červeným písmem.

diktát, **motocykl**, **chirurgie**, **skica**, **diskuse**, **pyžamo**, **cyklus**, **fyzický**, **symptom**, **rytmus**, **hygiena**, **olympionik**, **kritika**, **historie**, **kandidát**, **figura**, **hieroglyf**, **hyacint**, **sympatie**

Při sestavování tohoto cvičení jsem dbala na to, aby se v něm vyskytovala převážně slova, s nimiž se respondenti během života pravděpodobně již setkali.

Vybraná slova jsou velmi rozmanitá – v pravopisném cvičení se objevily výrazy, v nichž dle obecné poučky píšeme y po tvrdých souhláskách (*rytmus*, *hygiena*, *hyacint*). Dále se zde objevily lexémy, ve kterých se po měkkém konsonantu *c* píše tvrdé y (*motocykl*, *cyklus*) i slova, v nichž se naopak po tvrdém konsonantu píše měkké i (*chirurgie*, *skica*, *kritika*, *historie*, *hieroglyf*). Součástí cvičení jsou taktéž výrazy obsahující hláskové skupiny *di*, *ti*, *ni*, které vyslovujeme tvrdě (*diktát*, *diskuse*, *kandidát*). Nesmíme zapomenout na lexémy, ve kterých se po obojetných souhláskách píše y, přesto však nejsou vyjmenovanými slovy (*pyžamo*, *symptom*, *olympionik*, *sympatie*). U slova *figura* pak naopak můžeme bez problémů uplatnit poučku, jež říká, že po obojetných souhláskách se píše měkké i, to ale pouze za předpokladu, že slovo nepatří mezi vyjmenovaná slova. Poslední výraz, který se ve cvičení objevil, je pojem odvozený od slova vyjmenovaného, proto v něm píšeme y (*fyzický*).

Nesmíme opomenout skutečnost, že u slov cizího původu se řídíme zejména původním pravopisem daného jazyka, z nějž byl lexém přejat. Pravopis některých slov tak nelze odůvodnit, musíme si jejich pravopis zkrátka pamatovat.

Předpokládám, že si všichni žáci nejlépe poradí se slovem diktát. Je to výraz, s nímž přichází při výuce českého jazyka do kontaktu velmi často. Domnívám se, že velký problém respondentům bude dělat především výraz hieroglyf. Jedná se o slovo řeckého původu. Hieroglyfem rozumíme značku obrázkového staroegyptského a chetitského písma. V přeneseném významu hieroglyfem označujeme nečitelné písmo či čmáranici. Je možné, že žáci uvidí tvrdou souhlásku, tudíž budou psát tvrdé y.

Pro lepší orientaci ve výsledcích respondentů nám opět slouží tabulka.

Tabulka 3 – Počet správných odpovědi u osmého cvičení

Správné odpovědi	Počet odpovědí 6., 7. třída	Počet odpovědí 8., 9. třída
diktát	58 (100 %)	62 (100 %)
motocykl	53 (91 %)	56 (90 %)
chirurgie	53 (91 %)	62 (100 %)
skica	50 (86 %)	54 (87 %)
diskuse	54 (93 %)	62 (100 %)
pyžamo	52 (90 %)	56 (90 %)
cyklus	48 (83 %)	54 (87 %)
fyzický	57 (98 %)	58 (94 %)
symptom	42 (72 %)	54 (87 %)
rytmus	53 (91 %)	58 (94 %)
hygiena	54 (93 %)	57 (92 %)
olympionik	43 (74 %)	55 (89 %)
kritika	53 (91 %)	58 (94 %)
historie	52 (90 %)	56 (90 %)
kandidát	54 (93 %)	59 (95 %)
figura	56 (97 %)	62 (100 %)
hieroglyf	45 (76 %)	52 (84 %)
hyacint	48 (83 %)	48 (77 %)
sympatie	42 (72 %)	55 (89 %)

Z tabulky je zjevné, že si žáci nejlépe poradili s výrazem diktát, kde byla úspěšnost u obou skupin stoprocentní. Respondentům jsem u tohoto slova plně důvěřovala. Je to výraz, s nímž přichází při výuce českého jazyka do kontaktu velmi často. Předpoklad se tedy naplnil. Velmi dobře si dotazovaní také poradili se slovy chirurgie, diskuse, figura. Úspěšnost starších žáků zde dosáhla 100 %. U žáků mladších byla úspěšnost nižší, avšak vyhoupla se nad 90 % (chirurgie 91 %, diskuse 93 %, figura 97 %).

Naopak největší potíží žákům šestých a sedmých tříd činila na první pohled podobná slova sympatie a symptom. Starší žáci si příliš nevěděli rady se slovem hyacint a hieroglyf. Chybovost u slov může být způsobena tím, že se s těmito pojmy žáci neseťkávají v každodenní komunikaci, nepoužívají je během svých promluv. Zajímavé je také zjištění, že se slovem hyacint si lépe poradili mladší žáci, což neodpovídá mému předpokladu.

V závěrečném shrnutí osmého cvičení můžeme konstatovat, že stanovený předpoklad „*Starší žáci, žáci osmých a devátých tříd, se více orientují v cizí slovní zásobě.*“ se naplnil. Pouze u čtyř slov dopadli lépe žáci šestých a sedmých ročníků. Po spočítání průměrné úspěšnosti bylo zjištěno, že starší žáci úlohu správně řešili z 92 %, z mladších žáků správně odpovídalo 88 %. Celkovou úspěšnost osmého cvičení jsme vyčíslili na 90 %.

7.3.9 Deváté cvičení

Toto cvičení se zaměřuje na problematiku skloňování přejatých slov. Sestává z celkem deseti vět. Každá věta obsahuje slovo cizího původu, které je zapsané v záorce v základním tvaru. Úkolem respondentů bylo uvést tyto výrazy do správného tvaru. Cvičení ověřuje schopnost žáků vhodně skloňovat přejaté výrazy.

Jak již bylo zmíněno, vybráno bylo deset slov cizího původu, která se při deklinaci řídí speciálními morfologickými pravidly. První skupinu tvoří substantiva středního rodu, která jsou v 1., ve 4. a 5. pádě zakončena na *-ma* (*drama, klima, téma*). Tyto výrazy přebírají v jiných pádech kmenotvornou příponu *-at-* (*dramat/dramata, klimat/klimata, témat/témata*) (Pravdová, Svobodová, 2019, s. 305).

Slova *muzeum*, *datum*, *akvárium* a *album* končící na *-um* patří do druhé skupiny. Toto zakončení se během deklinace vytrácí. Výjimkou je pouze 1., 4. a 5. pád čísla jednotného.

Ke ztrátě sufixu dochází taktéž u slova *génius*. Tento výraz se řadí do skupiny slov zakončených na *-us*, *-ius*, *-eus*, *-os*, *-es*. Ve všech pádech kromě 1. pádu jednotného čísla vychází skloňování z původního tvarotvorného základu (ten vznikne odtržením koncového *-us*, *-os*, *-es*), k němuž připojujeme koncovky příslušného českého vzoru (Pravdová, Svobodová, 2019, s. 278).

Ve výběru se objevila rovněž dvě neskloňovaná slova – *kupé* a *pyré*, jež ve všech pádech disponují stejným tvarem.

Jsem toho názoru, že největší potíže budou mít žáci se slovem *datum*, neboť bývám svědkem toho, že toto slovo každodenně skloňují špatně za užití sufixu *-um*. Mezi další problematická slova se dle mého názoru zařadí výrazy *album* a *géniové*.

Cvičení obsahuje následující věty, v nichž jsou již slova dána do správného tvaru, který je vyznačen tučně.

- Znáte Čapkova **dramata**?
- V kolika pražských **muzeích** jste byli?
- Změny **klimatu** nás děsí.
- Do tohoto **data** musíme zaplatit nájem.
- Rybičky plavaly v **akváriu**.
- Máme několik **alb** plných fotografií.
- Bedřich Smetana a Antonín Dvořák jsou největší **géniové** naší hudby.
- Držte se v této práci zadaného **tématu**.
- Do našeho **kupé** přistoupili dva cestující.
- Maminka k obědu uvařila dýňové **pyré**.

Níže následuje shrnutí výsledků.

S výrazem **drama** si lépe poradili starší žáci. Jejich úspěšnost činila 79 %. Žáci šestých a sedmých tříd chybovali více. Správně odpovědělo 62 % respondentů. Objevilo se několik chybných odpovědí – například drama, dramu, dramy. Několik dotazovaných napsalo jako správnou odpověď slovo příbuzné – dramaturgia, dramatika. Tři žáci pochopili zadání špatně a napsali slova zcela odlišného významu – pohádky, díla, divadlo.

U substantiva **muzeum** byli překvapivě úspěšnější mladší žáci. Správný tvar uvedlo 81 %, u žáků starších to bylo 69 %. Chybných variant se u tohoto výrazu vyskytlo nespočet, jmenovat můžeme například odpovědi muzeí, muzeách, muzeumu, muzeu, muzejí, muzejích, muzeech, muzeumech.

Dalším slovem, jež měli dotazovaní uvést do správného tvaru, bylo podstatné jméno **klima**. Z řad mladších žáků jsme dostali celkem 34 správných odpovědí, což odpovídá 59 %. Žáci osmých a devátých ročníků si vedli daleko lépe, jejich procentuální úspěšnost dosáhla 84 %. Mezi nesprávnými odpověďmi jsme zaznamenali pestrou škálu slov – od klimu, klimy, klimat, klimata, až po klimatizaci, počasí, ovzduší, oteplování.

Dalším výrazem v tomto cvičení bylo slovo **datum**. Zde byla úspěšnost velmi malá, jak bylo předpokládáno. Mladší žáci odpověděli správně se 14 % úspěšností, ze starších žáků zapsalo správný tvar jen 34 %. Nadpoloviční většina dotazovaných napříč ročníky uvedla nevhodnou variantu datumu.

U slova **akvárium** se pro odtrhnutí sufixu *-um* rozhodlo 67 % žáků šestých a sedmých tříd a 74 % starších žáků. I zde projeví žáci velkou fantazii, mezi chybnými odpověďmi se tak vyskytla slova jako akváriumu, akvárium, akváriách. Několik respondentů zvolilo hovorový výraz akvárko. Pár žáků opět nepochopilo zadání, objevila se tedy rovněž slova jiného významu (voda, domeček).

U dalšího slova, jímž je pojem **album**, aplikujeme pravidlo odtrhnutí sufixu *-um*, jako tomu bylo u předchozího výrazu. Zatímco starší žáci přesáhli poloviční hranici a jejich úspěšnost vystoupala na 65 %, mladší žáci této hranice nedosáhli a jejich úspěšnost činí pouhých 43 %. Nejčastější chybnou odpovědí byl výraz albumem. Mezi chybné pojmy se dále zařadila slova album, albumů. Někteří žáci se zcela odklonili od zadání a uvedli významově jiná slova knih/knížek, složek.

U slova **génius** dopadli žáci téměř stejně jako u předcházejícího výrazu. Žáci osmých a devátých tříd odpovídali se správností, která je vyčíslena 63 %, mladší žáci se drží při spodní hranici úspěšnosti, jež dosáhla pouze 48 %. Jako druhou nejčastější

odpověď uváděli dotazovaní chybný tvar génusové. I v tomto případě žáci napsali několik dalších nesprávných variant – génusy, génii, génie. Dva žáci nedodrželi zadání, neboť výraz zaměnili za jiná slova – skladatelé, umělci.

U substantiva **téma** byla u obou ročníků zaznamenána úspěšnost přes 50 %. S malým náskokem se úkolu zhostili lépe starší respondenti. Ti dosáhli úspěšnosti 55 %, přičemž mladší žáci 52 %. Mezi chybnými tvary se pak vyskytla slova témata, téma, mladší žáci dále uvedli opět slova jiného významu – práce, úkolu.

Předposledním podstatným jménem bylo neskloňné slovo **kupé**. Toto slovo měli žáci ponechat ve stejném tvaru. Síly respondentů byly vyrovnané – mladší žáci odpovídali s 83 % úspěšností, naproti tomu žáci osmých a devátých ročníků byli úspěšní z 85 %. Je potřeba zmínit, že někteří dotazovaní se pokusili slovo skloňovat, vznikly tak varianty kupého či kupného. Osm žáků napsalo deminutivum kupéčko, neboť se tento výraz často využívá v běžné mluvě. I v tomto případě se vyskytlo zcela jiné slovo – a sice vagón, jež neodpovídalo zadání.

Jako poslední výraz do tohoto cvičení bylo zařazeno slovo **pyré**. Jedná se o neskloňné substantivum, jako tomu bylo i u předchozího pojmu kupé. Je zřejmé, že jde o dvě morfologicky totožná slova, proto je překvapivé, že si s tímto slovem poradili žáci daleko lépe než se slovem předchozím. Výraz pyré se tak stal nejúspěšnějším slovem tohoto cvičení. S tímto výrazem si lépe poradili mladší žáci – jejich úspěšnost činí 95 %. Starší žáci dosáhli 94 % úspěšnosti. Mezi chybné odpovědi se zařadily výrazy pérečka, pyrého.

Celková úspěšnost starších respondentů činí 70 %, mladší žáci uspěli z 60 %. Lépe si vedli starší žáci, což opět potvrzuje naši hypotézu.

Aritmetický průměr napříč ročníky byl vycíslen na 65 %.

Následuje přehledná tabulka s počtem správných odpovědí u devátého cvičení.

Tabulka 4 – Počet správných odpovědí u devátého cvičení

Zadaná slova	Správné odpovědi 6., 7. ročník	Správné odpovědi 8., 9. ročník
drama	36 (62 %)	49 (79 %)
muzeum	47 (81 %)	43 (69 %)
klima	34 (59 %)	52 (84 %)
datum	8 (14 %)	21 (34 %)
akvárium	39 (67 %)	46 (74 %)
album	25 (43 %)	40 (65 %)
géníus	28 (48 %)	39 (63 %)
téma	30 (52 %)	34 (55 %)
kupé	48 (83 %)	53 (85 %)
pyré	55 (95 %)	58 (94 %)

Zdroj: vlastní

7.3.10 Desáté cvičení

Do samého závěru jsem si dovolila zařadit cvičení, v němž jsem se snažila vyzorovat, zda druhostupňoví žáci upřednostňují při komunikaci slova přejatá či raději volí jejich česká synonyma.

Ve cvičení bylo napsáno následujících šest vět.

- Při hodinách chemie provádíme mnoho POKUSŮ/EXPERIMENTŮ.
- Anděla si po cestě domů koupila nový ČASOPIS/MAGAZÍN.
- Filmy s(e) ŠŤASTNÝM KONCEM/HAPPY ENDEM mám moc rád.
- K narozeninám jsem dostal POUKAZ/VOUCHER do cestovní kanceláře.
- Slavný moderátor oznámil svůj NÁVRAT/COMEBACK na televizní obrazovky.
- Jsi PŘIPRAVENÝ/READY?

Již na první pohled je patrné, že každá sentence obsahuje dvojici slov stejného významu – jedno slovo domácího původu a jedno slovo přejaté. Slova jsou napsána velkými písmeny pro větší přehlednost. Úkolem respondentů bylo věty si přečíst a podtrhnout, popřípadě jinak označit výraz, který preferují.

Níže následuje rozbor jednotlivých vět. Ke každé větě byla vytvořena tabulka a pro větší přehlednost také graf.

Věta: Při hodinách chemie provádíme mnoho POKUSŮ/EXPERIMENTŮ.

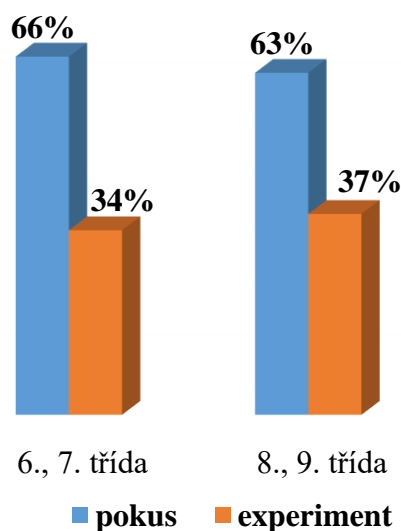
Tabulka 5 – Četnost odpovědí – POKUS/EXPERIMENT

	pokus	experiment
6., 7. třída	66 %	34 %
8., 9. třída	63 %	37 %

Zdroj: vlastní

Obrázek 15 – POKUS/EXPERIMENT

Při hodinách chemie provádíme mnoho pokusů/experimentů.

Zdroj: vlastní

Jak můžeme vyčíst z tabulky i grafu, výsledky mezi jednotlivými třídami jsou téměř vyrovnané. Nadpoloviční většina dotazovaných si v obou skupinách zvolila českou variantu slova. Anglické slovo by užilo více žáků starších, což odpovídá naší hypotéze.

Věta: Anděla si po cestě domů koupila nový ČASOPIS/MAGAZÍN.

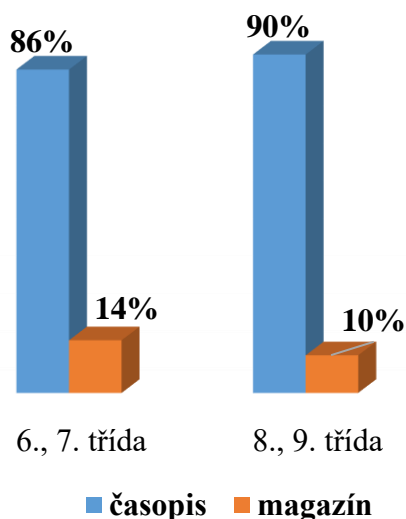
Tabulka 6 – Četnost odpovědí – ČASOPIS/MAGAZÍN

	časopis	magazín
6., 7. třída	86 %	14 %
8., 9. třída	90 %	10 %

Zdroj: vlastní

Obrázek 16 – ČASOPIS/MAGAZÍN

**Anděla si po cestě domů koupila nový
ČASOPIS/MAGAZÍN.**

Zdroj: vlastní

U další dvojice synonym si žáci obou ročníků vybrali taktéž české slovo. Přejatý výraz by použilo pouze 14 % žáků šestých a sedmých tříd a 10 % žáků z ročníků osmých a devátých.

Věta: Filmy s(e) ŠŤASTNÝM KONCEM/HAPPY ENDEM mám moc rád.

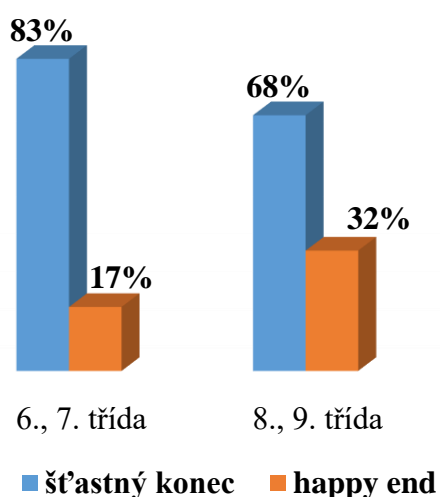
Tabulka 7 – Četnost odpovědí – ŠŤASTNÝ KONEC/HAPPY END

	šťastný konec	happy end
6., 7. třída	83 %	17 %
8., 9. třída	68 %	32 %

Zdroj: vlastní

Obrázek 17 – ŠŤASTNÝ KONEC/HAPPY END

**Filmy s(e) ŠŤASTNÝM KONCEM/HAPPY ENDEM
mám moc rád.**

Zdroj: vlastní

Ani v tomto případě žáci nedali přednost cizí variantě slova. Cizí slovní spojení happy end by použilo pouze 17 % mladších žáků druhého stupně. U starších respondentů se pro cizí slovo rozhodlo téměř jednou tolik žáků, konkrétně 32 %.

Věta: K narozeninám jsem dostal POUKAZ/VOUCHER do cestovní kanceláře.

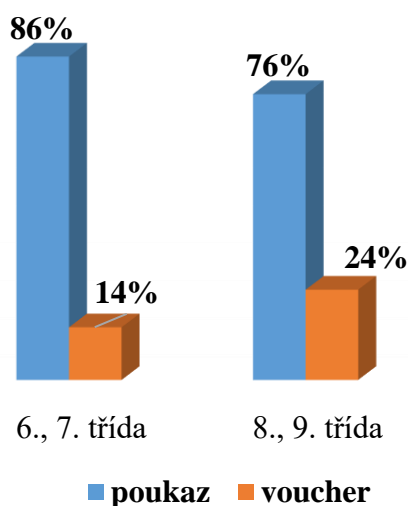
Tabulka 8 – Četnost odpovědí – POUKAZ/VOUCHER

	poukaz	voucher
6., 7. třída	86 %	14 %
8., 9. třída	76 %	24 %

Zdroj: vlastní

Obrázek 18 – POUKAZ/VOUCHER

K narozeninám jsem dostal POUKAZ/VOUCHER do cestovní kanceláře.

Zdroj: vlastní

Při rozhodování u této dvojice se dotazovaní přikláněli s velkým náskokem k české variantě, která je jim dle výsledků bližší. Pro české slovo se rozhodlo 86 % respondentů ze šestých a sedmých ročníků a 76 % žáků osmých a devátých tříd.

Věta: Slavný moderátor oznámil svůj NÁVRAT/COMEBACK na televizní obrazovky.

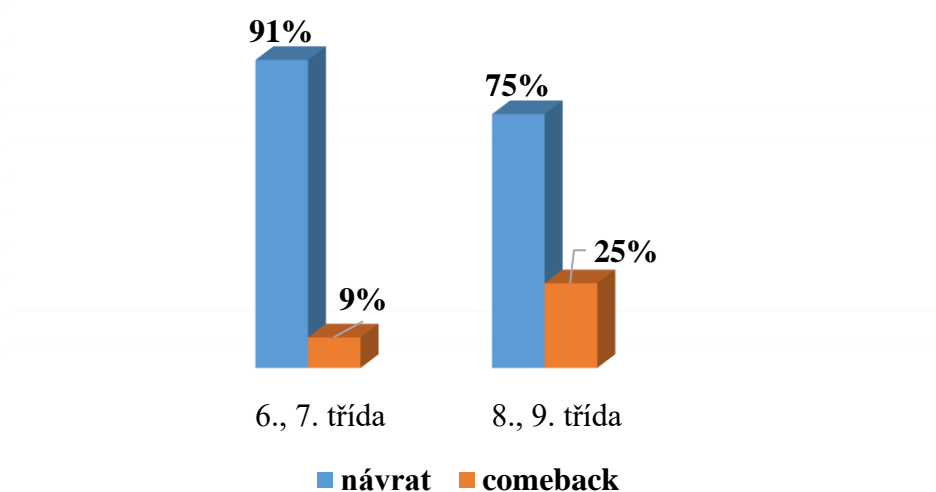
Tabulka 9 – Četnost odpovědí – NÁVRAT/COMEBACK

	návrat	comeback
6., 7. třída	91 %	9 %
8., 9. třída	75 %	25 %

Zdroj: vlastní

Obrázek 19 – NÁVRAT/COMEBACK

**Slavný moderátor oznámil svůj
NÁVRAT/COMEBACK na televizní obrazovky.**

Zdroj: vlastní

Taktéž v následující větě zvítězilo s velkou převahou domácí slovo nad cizím. Anglický výraz comeback by zvolilo jen 9 % žáků šestých a sedmých tříd a 25 % žáků starších.

Věta: Jsi PŘIPRAVENÝ/READY?

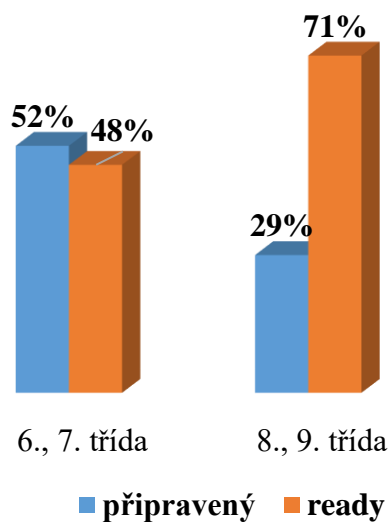
Tabulka 10 – Četnost odpovědí – JSI PŘIPRAVENÝ/READY

	připravený	ready
6., 7. třída	52 %	48 %
8., 9. třída	29 %	71 %

Zdroj: vlastní

Obrázek 20 – JSI PŘIPRAVENÝ/READY

Jsi PŘIPRAVENÝ/READY?

Zdroj: vlastní

U žáků mladších dopadlo užití českého i anglického výrazu téměř nastejno. O pár procent zde s 52 % zvítězila česká varianta. S rostoucím věkem se však dotazovaní přikláněli k cizí obměně lexémů, pro kterou hlasovalo 71 % žáků osmých a devátých ročníků.

Po zpracování výsledků posledního cvičení můžeme sdělit, že ze šesti dvojic synonym se pouze jednou respondenti (konkrétně žáci osmých a devátých tříd) přiklonili ke slovu cizího původu. V ostatních případech si žáci s poměrně velkou převahou vybrali slovo domácí.

Pro tuto úlohu byl stanoven předpoklad, že starší žáci užívají cizí slova více než žáci mladších ročníků. K naplnění hypotézy zde došlo, neboť ze šesti vět celkem pětkrát hlasovalo pro cizí výraz více starších respondentů než mladších. Pouze v jednom případě volilo cizí výraz více mladších žáků.

Závěr

Diplomová práce se věnovala problematice slov cizího původu. Práce se členila na dvě části – teoretickou a praktickou. V teoretické části autorka vysvětlila základní pojmy slovo jako jednotka slovní zásoby, slovní zásoba. Věnovala se také zpracování lexémů ve slovnících. V teoretické části nechyběla ani stručná zmínka o obohacování slovní zásoby. Další úsek závěrečné práce pojednával o přejímání slov z cizích jazyků. Následovala kapitola, v níž bylo podrobně pojednáváno o přejímaných výrazech dle faktorů pro ně typických. Jednalo se o přizpůsobování se slovům domácím, stáří a prameny přejímání, funkce cizích pojmenování a tak dále. Nechyběly zde ani pojmy kalk či internacionalismus, kterým autorka rovněž věnovala značnou pozornost. V jedné z posledních sekcí teoretických východisek jsme se podívali na adaptaci přejatých slov po stránce výslovnostní, pravopisné a morfologické. V pořadí šestá kapitola pojednávala o přejatých slovech v lexikonu žáků druhého stupně základních škol. Praktická část pak vycházela z výzkumného šetření, které bylo uskutečněno na Masarykově základní škole ve Kdyni. Zúčastnilo se ho 120 žáků.

Cílem této práce bylo zjistit, jaké úrovně dosahují znalosti druhostupňových žáků základních škol, co se slov cizího původu týče. Pro výzkumné šetření byla použita kvantitativní metoda, konkrétně dotazník. Dotazník obsahoval deset úkolů.

První cvičení sloužilo k rozřazení respondentů na hochy a dívky. Určení pohlaví však nebylo nijak zpracováváno, respondentka pouze chtěla mít přehled o zúčastněném vzorku.

Druhý úkol zjišťoval, jaký ročník dotazovaní navštěvují. Dotazník vyplnilo 58 studentů šestých a sedmých ročníků a 62 žáků osmých a devátých tříd.

Ve třetí úloze žáci rozhodovali, kde se s cizími pojmy setkávají nejčastěji. Na prvním místě se umístil internet, druhé místo obsadila škola, jakožto vzdělávací instituce, třetí příčku obsadilo sledování televizní obrazovky.

Následujících sedm cvičení se již plně věnovalo samotné cizí slovní zásobě.

Nejmenší problémy, kromě uzavřených úkolů, měli respondenti paradoxně s úlohou číslo osm, kde měli za úkol doplnit do cizích slov i/y. Velkou úspěšnost přičítám tomu, že se procvičování pravopisu ponechává na druhém stupni základních škol mnoho prostoru. V tomto cvičení si žáci napříč ročníky poradili nejlépe se slovem diktát. Vysoké

procentuální úspěšnosti se dále těšily pojmy chirurgie, diskuse a figura. Předpokládali jsme, že si žáci nebudou vědět rady se slovem hieroglyf. Tato hypotéza se naplnila pouze u starších respondentů, kteří u tohoto slova hodně chybovali. Dále nesprávně zapisovali pojem hyacint. Žáci šestých a sedmých ročníků si nejhůře vedli u výrazů symptom a sympatie.

Druhé místo z hlediska úspěšnosti obsadilo cvičení zaměřené na sémantickou stránku, konkrétně na vysvětlování významů slov. Jediné slovo, které studentům činilo obtíže, byla apatyka. Žáci zde nedokázali specifikovat, jaké zboží zde lze zakoupit.

Poměrně obstojně si poradili studenti se čtvrtou úlohou. Zde volili správnou definici slova. Odpověď vybírali ze tří možností. Jednotlivé definice byly vytvořeny tak, aby žáky mírně zmátly. Troufám si tvrdit, že zde velkou roli kromě neznalosti výslovnosti slov hrála pozornost při čtení. Největší obtíže žákům činila slova faux pas a fraktura. První pojem s největší pravděpodobností studenti nedokázali správně přečíst. Domnívám se, že lexém přečetli v počeštěné podobě, na základě čehož volili chybnou definici. U pojmu fraktura vidím úskalí především v nepozornosti při čtení.

V pátém cvičení bylo stěžejní uvědomit si, co to je synonymum. To žáci většinou zvládli a věděli, co mají dělat. Z výsledků této úlohy jsme se dozvěděli, že předpoklad chybovosti byl naplněn. Respondenti opravdu nedokázali nahradit slovo atraktivní vhodným synonymem. Jinak byli při řešení úspěšní, slova pro ně nebyla neznámá. Bylo znát, že vybraná slova prostupují jejich každodenní komunikací.

Na předposlední příčce skončila úloha číslo devět, jenž byla zaměřena na skloňování cizích výrazů. Dotazovaní uměli napsat správný tvar nesklonných slov pyr a kupé, avšak četně chybovali u výrazu datum, u kterého zapisovali nezkrácený tvar datumem. Dalším problémovým slovem bylo album. Studentům u devátého cvičení nešla upřít kreativita a fantazie. Uváděli zajímavé varianty (leckdy i naprosto jiná slova), které však nemohly být považovány za správné.

S největšími obtížemi plnily dotazovaní cvičení číslo sedm, ve kterém žáci vysvětlovali rozdíly mezi slovy. Žáci většinou uměli vysvětlit pouze jeden pojem z dvojice. Někteří studenti cvičení úplně vynechali, patrně nebylo v jejich silách úkol vyřešit.

Poslední úkol (v pořadí desátý) nezjišťoval znalosti cizí slovní zásoby, nýbrž preferenci užívání domácích či cizích výrazů. Byť by se mohlo zdát, že mladiství rádi

užívají cizí slova, z našeho dotazníkového šetření plyne pravý opak. Pouze jednou se starší žáci rozhodli pro výraz cizího původu. V ostatních případech žáci jednotně volili pojmy domácí.

Obecně můžeme konstatovat, že starší studenti si vedli během vypracování dotazníku lépe. Základní stanovená hypotéza tedy byla naplněna. Celkové výsledky dotazníku vypovídají o relativně dobré znalosti cizích slov. To je dobrá zpráva vzhledem k tomu, že učivo týkající se cizí slovní zásoby se na základních školách probírá jen okrajově.

Z diplomové práce už víme, že slova původem cizí pronikají do české slovní zásoby. Každý se s nimi chtě nechtě setkává v každodenním životě (ve škole, v zaměstnání, na úřadech a podobně). Znalost přejatých pojmů je tak téměř nezbytná, abychom se vyhnuli případným konfliktům či ostudě z jejich neznalosti. Pokud si s významem, výslovností, pravopisem určitého slova nevíme rady, vždy je možnost využít patřičný slovník, který nám odpovědi poskytne.

Seznam použité literatury

Knižní publikace

BUCHTELOVÁ, Růžena, ROMPORTL, Milan, ed. *Výslovnost spisovné češtiny: Výslovnost slov přejatých: Výslovnostní slovní*, Praha: Academia, 1978.

CVRČEK, Václav, *Mluvnice současné češtiny*. V Praze: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico, 1998. ISBN 80-85839-24-5.

DANEŠ, František. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0617-6.

DANEŠ, František. *O češtině pro Čechy: jazyková příručka*. 2. vyd. Praha: Orbis, 1963. Edice Novinářského studijního ústavu.

FILIPEC, Josef, ČERMÁK, František. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985. Studie a práce lingvistické.

GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek, RUSÍNOVÁ, Zdenka ed. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd 2., opr. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-980-5.

HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. Učebnice pro vysoké školy.

HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě a tvoření slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969. Učební texty vysokých škol (SPN).

HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. *Česká mluvnice*. 4. vyd., přeprac. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

HUBÁČEK, Jaroslav, JANDOVÁ Eva, SVOBODOVÁ, Jana. *Čeština pro učitele*. Opava: Optys, 1996. ISBN 80-85819-41-4.

PRAVDOVÁ, Markéta, SVOBODOVÁ Ivana ed. *Akademická příručka českého jazyka*. 2., rozšířené vydání. Praha: Academia, 2019. ISBN 978-80-200-2947-8.

SVOBODOVÁ, Diana. *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. V Ostravě: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7368-308-5.

ŠMILAUER, Vladimír. *Nauka o českém jazyku: pomocná kniha pro vyučování na školách 2. cyklu*. Praha: SPN, 1972. Pomocné knihy pro žáky (Státní pedagogické nakladatelství)

Slovníky

KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1351-2.

RICHTÁROVÁ, Eva. *Velký slovník cizích slov*. Český Těšín: Pali, 2008, ISBN 978-80-903875-3-9.

Učebnice

HLAVSA, Zdeněk. *Český jazyk pro 1.-4. ročník středních škol: (mluvnická a stylistická část)*. 3. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2010. ISBN 80-85937-86-7.

Časopisy

ERBAN, Karel. *Proč užíváme cizích slov*. Naše řeč. [online]. 1937, roč. 21, č. 2–3. [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3149>

MATHESIUS, Vilém. *K výslovnosti cizích slov v češtině*. Slovo a slovesnost. [online]. 1935, roč. 1, č. 2. [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=18>

RANGELOVA, Albena. *Workoholismus a to ostatní*. Naše řeč. [online]. 1996, roč. 79, č. 2. [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7309>

Internetové zdroje

Internetová jazyková příručka [online]. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky [cit. 2020-10-06]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=120>

JECHOVÁ, Kateřina. *Lexikální jednotky v mluvě současné české mládeže*. Konference Čeština – jazyk slovanský, 2009 [online]. [cit. 2020-11-20]. Dostupné z: <https://konference.osu.cz/cestina/dok/2009/jechova-katerina.pdf>

KOPECKÝ, Kamil, JECHOVÁ, Kateřina. *Slovní zásoba české mládeže se zaměřením na přejatá slova*, 2007 [online]. [cit. 2020-11-20]. Dostupné z: <https://e-pedagogium.upol.cz/pdfs/epd/2007/02/07.pdf>

Seznam obrázků a tabulek

Seznam obrázků

Obrázek 1 – Pohlaví	46
Obrázek 2 – Třída	47
Obrázek 3 – Homeoffice	51
Obrázek 4 – Siesta	52
Obrázek 5 – Fraktura	53
Obrázek 6 – Dialog	54
Obrázek 7 – Pozitivní	55
Obrázek 8 – Image	56
Obrázek 9 – Handicap	57
Obrázek 10 – Look	58
Obrázek 11 – Export	59
Obrázek 12 – Workoholik	60
Obrázek 13 – Faux pas	61
Obrázek 14 – Make-up	62
Obrázek 15 – POKUS/EXPERIEMNT	79
Obrázek 16 – ČASOPIS/MAGAZÍN	80
Obrázek 17 – ŠŤASTNÝ KONEC/HAPPY END	81
Obrázek 18 – POUKAZ/VOUCHER	82
Obrázek 19 – NÁVRAT/COMEBACK	83
Obrázek 20 – Jsi PŘIPRAVENÝ/READY	84

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Počet správných odpovědí v pátém cvičení.	65
Tabulka 2 – Počet správných odpovědí v šestém cvičení.	68
Tabulka 3 – Počet správných odpovědí v osmém cvičení.	73
Tabulka 4 – Počet správných odpovědí v devátém cvičení.	77
Tabulka 5 – Četnost odpovědí – POKUS/EXPERIMENT	78
Tabulka 6 – Četnost odpovědí – ČASOPIS/MAGAZÍN	79
Tabulka 7 – Četnost odpovědí – ŠŤASTNÝ KONEC/HAPPY END	80
Tabulka 8 – Četnost odpovědí – POUKAZ/VOUCHER	81
Tabulka 9 – Četnost odpovědí – NÁVRAT/COMEBACK	82
Tabulka 10 – Četnost odpovědí – JSI PŘIPRAVENÝ/READY	83

Seznam příloh

PŘÍLOHA 1: Dotazník pro žáky druhého stupně

PŘÍLOHA 1

Dobrý den.

Jmenuji se Pavlína Csuláková. Studuji na Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích – obor český jazyk a občanská výchova. Chtěla bych Vás požádat o pravdivé vyplnění dotazníku k mé diplomové práci, která se věnuje cizí slovní zásobě na 2. stupni základní školy. Dotazník je anonymní a bude použit pouze jako podkladový materiál k mé diplomové práci.

Děkuji za Váš čas i Vaši ochotu.

1. Pohlaví:

- a) dívka
- b) chlapec

2. Do jaké třídy chodíš?

- a) 6. třída
- b) 7. třída
- c) 8. třída
- d) 9. třída

3. Vyber si tři možnosti, kde se s cizími slovy setkáváš nejčastěji. Seřad' je sestupně (od nejčastějšího po nejméně časté).

- a) doma (rodina)
- b) přátelé
- c) škola
- d) zájmový kroužek
- e) televize
- f) rádio
- g) internet
- h) knihy/časopisy
- i) jinde

1. _____
2. _____
3. _____

4. Vyber k uvedeným slovům vhodnou definici.

homeoffice

- a) domácí práce (úklid, vaření atd.)
- b) dílna
- c) práce z domova

siesta

- a) značka auta
- b) krátký odpočinek během dne
- c) pomalé tempo při procházce

fraktura

- a) zlomenina
- b) písemný doklad
- c) lis na ovoce

dialog

- a) dvouproudová silnice
- b) pokrm pro diabetiky (lidi mající cukrovku)
- c) rozhovor

pozitivní

- a) kladný
- b) možný, uskutečnitelný
- c) záporný

image

- a) fantazie
- b) obraz, představa osoby/věci často záměrně pěstované s cílem získat úspěch
- c) vyvinutý a pohlavně dospělý hmyz

handicap

- a) pokrývka hlavy
- b) nevýhoda, tělesné postižení
- c) ruční nářadí

look

- a) vzhled, zjev, vzezření
- b) střelná zbraň
- c) dalekohled

export

- a) vývoz
- b) východ
- c) znalec, odborník

workoholik

- a) člověk pijící nadměrné množství alkoholu z důvodu problémů v práci
- b) prodavač v obchodě
- c) člověk závislý na práci

faux pas

- a) cestovní doklad
- b) chybný krok/přešlap/omyl
- c) kalhoty s vysokým pasem

make-up

- a) úprava vzhledu (obličeje) pomocí kosmetiky
- b) taneční prvek
- c) model, napodobenina

5. Nahrad' tučně vyznačená slova vhodnými synonymy.

- a) Při tělocviku jsme hráli **basketbal**.
- b) Dana je **atraktivní** dívka.
- c) **Kreativita** je důležitá vlastnost.
- d) **Korupce** pronikla do celé společnosti.
- e) Tato látka je velmi **elastická**.
- f) Mí bezdětní přátelé si chtějí dítě **adoptovat**.
- g) Lucie Bílá je moje oblíbená **celebrita**.
- h) Jaký **song** je tvůj nejoblíbenější?
- i) Marta chtěla **být in**, a proto si koupila nový mobil.

6. U vyznačených slov vysvětli jejich význam.

- a) Ve zpěvníku bylo několik **variant** této písně.
- b) Co nemá v hlavě, v **apatyce** nekoupí.
- c) Dům měl zatížený hypotékou, kterou použil na jeho **rekonstrukci**.
- d) Než začnete hru hrát, přečtěte si tyto **instrukce**.
- e) Na výstavě nebyl vystaven originál, ale jeho **replika**.
- f) Chlapec se choval ke starší ženě **arogantně**.
- g) **Ilustrace** se mi líbila, ale text byl příliš komplikovaný.

7. Vysvětli rozdíl těchto slov.

efekt X afekt

inspekce X infekce

suverén X suterén

8. Dopln' i/y.

d_ ktát, motoc_ kl, ch_ rurgie, sk_ ca, d_ skuse, p_ žamo, c_ klus, f_ zický, s_ mptom, r_ tmus,
h_ giena, ol_ mpionik, kr_ tika, h_ storie, kand_ dát, f_ gura, h_ eroglyf, h_ acint, s_ mpatie

9. Dej slova v závorkách do správného tvaru.

- a) Znáte Čapkova (drama)? _____
- b) V kolika pražských (muzeum) jste byli? _____
- c) Změny (klíma) nás děsí. _____
- d) Do tohoto (datum) musíme zaplatit nájem. _____
- e) Rybičky plavaly v (akvárium). _____
- f) Máme několik (album) plných fotografií. _____
- g) Bedřich Smetana a Antonín Dvořák jsou největší (géníus) naší hudby. _____
- h) Držte se v této práci zadaného (téma). _____
- i) Do našeho (kupé) přistoupili dva cestující. _____
- j) Maminka k obědu uvařila dýňové (pyré). _____

10. Podtrhni výraz, který bys použil.

- a) Při hodinách chemie provádíme mnoho POKUSŮ/EXPERIMENTŮ.
- b) Anděla si po cestě domů koupila nový ČASOPIS/MAGAZÍN.
- c) Filmy s(e) ŠŤASTNÝM KONCEM/HAPPY ENDEM mám moc rád.
- d) K narozeninám jsem dostal POUKAZ/VOUCHER do cestovní kanceláře.
- e) Slavný moderátor oznámil svůj NÁVRAT/COMEBACK na televizní obrazovky.
- f) Jsi PŘIPRAVENÝ/READY?